پژوهشنامه خراسان بزرگ

شماره ۳۷ زمستان ۱۳۹۸

No.37 Winter 2020

۸۶-۶۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۴/۰۱

بررسی اثرات توسعه گردشگری بر تحولات اجتماعی-فرهنگی مقصدهای روستایی (مطالعه موردی: روستاهای مقصد گردشگری شهرستان چناران)

➢ **شیرین صاحبی:** کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد (s_sahebi1994@yahoo.com)

➢ **حمدالله سجاسی قیداری:** استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد

➢ **مریم قاسمی:** استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد (magh3o@um.a.ir)

چکیده

امروزه توجه به عرصه فرهنگی و اجتماعی گردشگری، ضرورتی انکارناپذیر است، زیرا گردشگر و میزبان با دو فرهنگ متفاوت با یکدیگر در تعامل قرار می‌گیرند که این اختلاف فرهنگ‌ها، تأثیراتی را بر پایداری هر دو جامعه موجب می‌شود. هدف این مطالعه بررسی اثرات توسعه گردشگری بر تحولات اجتماعی-فرهنگی روستاهای مقصد گردشگری شهرستان چناران است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ روش‌شناسی، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق شامل خانوارهای روستایی است که با استفاده از فرمول کوکران و سطح خطای (۰،۰۶)، ۲۵۲ نفر (با محوریت یک عضو از هر خانوار) از ۱۱ روستای گردشگرپذیر شهرستان چناران به‌عنوان نمونه تعیین شده است. داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از آزمون‌های t تک نمونه‌ای، همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی مورد تجزیه و تحلیل قرارگرفته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که به‌طورکلی توسعه گردشگری بیشتر باعث تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی در روستاهای مقصد گردشگری شده است تا تحولات منفی. لازم به ذکر است مهم‌ترین تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری شامل شناخته‌تر شدن روستا با میانگین ۳،۶۰ و افزایش مبادلات و پیوستگی فرهنگی با میانگین ۳،۳۳ است و در زمینه تحولات منفی نیز، بیشترین تحولات در زمینهٔ افزایش هزینه‌های زندگی با میانگین ۲،۹۱ و تغییر زبان و گویش مردم محلی با میانگین ۲،۸۰ رخ داده است. بیشترین تحولات مثبت در روستای رادکان با میانگین ۳،۶۳ و بیشترین تحولات منفی در روستای اخلمدعلیا با میانگین ۳،۲۵ رخ داده است. همچنین نتایج رگرسیون نشان داد که توسعه گردشگری بر تحولات مثبت و منفی اجتماعی-فرهنگی در منطقه مورد مطالعه دارای اثرگذاری بالایی است.

واژگان کلیدی: توسعه گردشگری، گردشگری روستایی، تحولات اجتماعی-فرهنگی، شهرستان چناران

Abstract

Today, attention to the cultural and social aspects of tourism is an indispensable necessity. Because the tourist and the host interact with two different cultures, the differences between cultures have implications for the sustainability of both societies. Therefore, the purpose of this study was to investigate the effects of tourism development on socio-cultural developments in tourism destinations in Chenaran County. The purpose of this study is applied and the methodology is descriptive-analytical. The statistical population of the research includes rural households. Using Cochran formula and error level (0.06), 252 people (with one member from each household) from 11 tourist villages of Chenaran county have been determined as sample. The data were analyzed using one-sample *t*-test, Pearson correlation, and linear regression. The results showed that tourism development in general has caused more positive socio-cultural changes in tourism destinations than negative ones. It should be noted that the most significant positive socio-cultural developments in tourism development include increasing the popularity of the village by an average of 3.60 and enhancing exchanges and cultural connectivity by an average of 3.33. In terms of negative developments, the highest increase was in the cost of living averaging 2.91 and the change in the language and dialect of the locals averaging 2.80. Also, the most positive developments occurred in Radkan village with an average of 3.63 and the highest negative ones occurred in Akhlad-ulia village with an average of 3.25. Regression results also showed that tourism development has a positive impact on positive and negative socio-cultural developments in the area.

Keywords: tourism development, rural tourism, socio-cultural developments, Chenaran county

*نویسنده مسئول مکاتبات: حمدالله سجاسی قیداری (09124170743) (ssojasi@um.ac.ir)

مقدمه

در حال حاضر گردشگری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزار توسعه و یکی از بزرگ‌ترین و سریع‌ترین صنعت‌ها در جهان شناخته می‌شود که دارای رشدی پایان‌ناپذیر و فزاینده و از آن به‌عنوان ابزاری کارآمد برای بازسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی یاد شده است (قادرمرزی و همکاران، ۱۳۹٤: ۱۱۲). گردشگری انواع مختلفی دارد که یکی از مهم‌ترین شاخه‌های آن، گردشگری روستایی است. گردشگری روستایی با توجه به ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی موجود در روستاها، می‌تواند نقش مهمی در تجدید حیات روستاها، ایجاد اشتغال و درآمد برای روستاییان، حفاظت از میراث طبیعی، فرهنگی و تاریخی و درنهایت توسعه یکپارچه و پایدار روستایی داشته باشد (ادبی‌ممقانی و همکاران، ۱۳۹۳: ٥٦). گردشگری می‌تواند اثرات متفاوت و قابل‌توجهی در منطقه‌ی گردشگرپذیر بر جای بگذارد؛ که این اثرات می‌توانند اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی باشند (Mason, 2003: 27). زیرا گردشگران در طول مدت اقامت خود در مقصدهای گردشگری با ساکنین محلی ارتباط برقرار می‌کنند و نتیجهٔ روابط متقابل آن‌ها در کیفیت زندگی، نظام ارزشی، تقسیم‌کار، روابط خانوادگی، الگوهای رفتاری، آداب و سنن جامعهٔ میزبان، رفتار فرد، سبک زندگی جمعی، مراسم سنتی و سازمان‌های اجتماعی تغییراتی را به وجود می‌آورد (Pizan & Milman, 1986: 30، حیدری-ساربان و ملکی، ۱۳۹۳: ۲۸۰، رضوانی، ۱۳۸۷: ۹۳). توسعه گردشگری می‌تواند منجر به تغییرات معیشتی، شیوه زندگی، شبکه‌های اجتماعی و محیط‌های زندگی ساکنان مناطق روستایی شود و ممکن است بر تصور آن‌ها از زندگی روستایی تأثیر بگذارد (Xue et.al, 2017: 170). بنابراین گسترش گردشگری در مقصدها، موجب تغییرات اجتماعی و فرهنگی آن منطقه گردیده و می‌بایست جهت جلوگیری از آثار منفی و نیز تقویت آثار مثبت آن، در جامعه میزبان مورد بررسی و ملاحظه قرار گیرند (حسینی و پارسایی، ۱۳۹٥: ۱). گردشگری باوجود برخورداری از ماهیت‌های متفاوت، در همه شرایط دارای بار فرهنگی عظیمی است که می‌توان از آن به‌عنوان ماهیت بنیادی نرم‌افزاری، غیر عینی، بلندمدت و خزشی گردشگری یاد کرد. این اثرگذاری و اثرپذیری فرهنگی در هر دو جامعه میزبان و مهمان مشاهده می‌شود که بستگی به شرایط اجتماعی، پذیرش یا رد آن متفاوت است. تبادل فرهنگی در زمانی که ناهمسانی و نابرابری بین جامعه میزبان و مهمان بیشتر باشد، افزایش پیدا می‌کند که ازجمله آن می‌توان به تأثیرات فرهنگی گردشگران شهری در مناطق روستایی اشاره کرد (ادبی‌ممقانی و همکاران، ۱۳۹۳: ٥٦). همچنین با توجه به این تفاوت‌های فرهنگی بین گردشگران و جامعه میزبان، احتمال اینکه ارتباط این دو گروه منجر به نزدیکی و مشابهت بیشتر بین آنان شود، افزایش می‌یابد (مودودی و همکاران، ۱۳۹٤: ٦). به همین دلیل تاکنون مطالعات بسیاری در ارتباط با گردشگری و گردشگری روستایی انجام گرفته است (جدول ۱).

جدول ۱: پیشینهٔ تحقیق پیرامون تحولات اجتماعی-فرهنگی گردشگری روستایی (مأخذ: نگارندگان)

محقق/ سال	عنوان تحقیق	یافته‌های تحقیق
صیدایی و رستمی ۱۳۹۱	سنجش تأثیرات اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری (نمونه موردی: شهر کرمانشاه)	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که با توجه به توانمندی‌های شهر کرمانشاه، توسعه گردشگری به ترتیب در توسعه اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی شهر کرمانشاه تأثیر معنی‌داری داشته و به ترتیب ۱٦ و ۱۷ درصد تغییرات اقتصادی و اجتماعی به توسعه گردشگری برمی‌گردد.
مودودی و همکاران ۱۳۹٤	نقش گردشگری در تحولات اقتصادی و اجتماعی روستاهای هدف استان گلستان	یافته‌ها بیانگر نقش متوسط به بالای گردشگری در ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و بهبود وضعیت جاده و توسعه سرمایه‌گذاری در روستاهای هدف است. رونق گردشگری منجر به تغییر ترکیب شغلی از کشاورزی به خدمات و صنعت شده است. همچنین گردشگری باعث افزایش تعامل، آگاهی و مشارکت شده است. افزایش میزان حضور زنان در فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی از اثرات فرهنگی گردشگری بوده است.

یوسفی و شریفی تهرانی ۱۳۹۵	تحلیلی بر اثرات اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری (مطالعه شهرستان بیرجند)	بر اساس نتایج استخراج‌شده از تحقیق ازجمله راهبردهایی که می‌توان برای خنثی نمودن اثرات منفی توسعه گردشگری به کار برد، می‌توان به جلب مشارکت بیشتر مردم در فعالیت‌های گردشگری، آموزش مردم جهت برقراری ارتباط مؤثر و حل تعارضات و دادن اطلاعات و آگاهی به گردشگران از طرق مختلف اشاره کرد.
حسینی و پارسایی ۱۳۹۵	ارزیابی اثرات اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: بخش کوهسرخ کاشمر)	از دیدگاه مردم، تأثیر گردشگری بر ۵ شاخص از ۱۶ شاخص لحاظ شده مورد تأیید قرار گرفته که این شاخص‌ها عبارت‌اند از (استفاده از کالاها و وسایل مصرفی بادوام، افزایش انگیزه ماندگاری، کاهش مهاجرت روستاییان، احساس مسئولیت مردم در قبال گردشگران و حمایت از پویایی و گسترش فرهنگ). همچنین از دیدگاه مسئولان تأثیر گردشگری بر یک شاخص از ۱۶ شاخص مورد بررسی قرار گرفته که این شاخص شامل (احساس مسئولیت مردم در قبال گردشگران) است.
Kiper et.al 2011	اثرات محیطی، اجتماعی و فرهنگی اکوتوریسم بر مردم محلی در شمال غربی ترکیه	این مطالعه در شمال غرب ترکیه به بررسی ارتباط بین اثرات مختلف اکوتوریسم (اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی) و حمایت مردم محلی از گردشگری پرداخته است و نتیجه می‌گیرد که مردم محلی نگرشی مثبت نسبت به توسعهٔ اکوتوریسم داشته‌اند. در ادامه با استفاده از روش تحلیل عاملی، شش عامل مؤثر بر اکوتوریسم را شناسایی و تحلیل می‌نماید.
Chuang 2013	نگرش ساکنان روستایی از گردشگری در تایوان: دیدگاه تطبیقی	این مطالعه، ضمن مقایسه دو الگوی اصلی گردشگری در تایوان، به بررسی اثرات گردشگری روستایی از دیدگاه جامعه میزبان پرداخته و نگرش آن‌ها را نسبت به گردشگری روستایی مورد تحلیل قرار می‌دهد. نتایج حاکی از وجود تفاوت بین دو الگوی گردشگری به لحاظ اثرات اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و اقتصادی است.
Esmaeil zaei 2013	تأثیرات صنعت گردشگری بر روی جامعه میزبان	گردشگری مزایای اجتماعی زیادی را به منطقه می‌دهد (به‌عنوان‌مثال ایجاد شغل‌های جدید، بهبود زیرساخت‌ها و غیره). گردشگری، از نظر فرهنگی، به لطف برگزاری جلسات فرهنگی مختلف، به‌عنوان یک عنصر غنی‌سازی جامعه است. این مقاله بر روی بخش گردشگری و تأثیر آن بر اقتصاد، محیط‌زیست، سیاست و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه میزبان تمرکز دارد.
Macneill & Wozniak 2017	اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی گردشگری کروز	نتایج نشان می‌دهد که باوجود وضع مالیات و مقررات، اما با فقدان برنامه‌های توسعه و مشارکت اجتماعی، پروژه‌های بزرگ گردشگری کروز قادر به ارائه مزایایی برای جمعیت محلی به لحاظ اجتماعی و فرهنگی نیستند.

با توجه به تأکید مطالعات پیشین بر وجود تفاوت در نوع تغییرات و تحولات اجتماعی و فرهنگی حاصل از توسعه گردشگری در اجتماعات محلی، این مطالعه متمرکز بر روستاهای مقصد گردشگری شهرستان چناران می‌باشد. شهرستان چناران نیز به دلیل وجود جاذبه‌های فراوان طبیعی، تاریخی و فرهنگی و موقعیت خاص ارتباطی (قرارگیری در مسیر ارتباطی مشهد به شمال کشور)، در سال‌های اخیر پذیرای گردشگران زیادی بوده است. طبیعت زیبا و جاذبه‌های فرهنگ بومی و سنتی مردمان این ناحیه در آئین‌ها، مراسم مذهبی، ازدواج، صله‌رحم، کشت و کار و غیره در زمره مهم‌ترین جاذبه‌های این شهرستان است که دارای قابلیت بسیار زیاد جهت توسعه گردشگری طبیعی و تاریخی می‌باشد. از این‌رو ورود گردشگران به این منطقه، زمینه‌ساز شکل‌گیری تحولات اجتماعی و فرهنگی را به‌ویژه در جامعه میزبان روستایی شده است. بر این اساس هدف از این مطالعه، بررسی اثراتی است که توسعه گردشگری روستایی بر تحولات اجتماعی-فرهنگی روستاهای گردشگرپذیر این منطقه گذاشته است. این مطالعه درصدد پاسخگویی به این سؤال می‌باشد که تحولات اجتماعی-

فرهنگی مثبت و منفی توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه به چه میزان است؟

مبانی نظری

گردشگری به‌طور مشخص از دهه ۱۹۵۰م به بعد گسترش یافت. با توجه به جذابیت پیامدهای اقتصادی توسعه گردشگری، طی دهه ۱۹۶۰م، بیشتر به آثار مثبت اقتصادی این پدیده توجه می‌شد؛ اما در دههٔ ۱۹۷۰م آثار منفی توسعه گردشگری بیشتر مورد تأکید قرار گرفت. بااین‌حال در دهه‌های ۱۹۸۰م و ۱۹۹۰م بر اساس انتقاد صاحب‌نظران، تأثیرات مثبت و منفی به‌طور متوازن مدنظر قرار گرفتند. امروزه ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی گردشگری روستایی مطرح و مورد توجه است (زرافشانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۱). گردشگری روستایی یکی از انواع مختلف گردشگری است که شامل فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیطهای روستایی و پیرامون آن‌ها می‌باشد و نیز دربردارنده‌ی ارزش‌ها و آثار متفاوتی برای محیط‌زیست روستا اعم از طبیعی و انسانی است (Soteriades, 2002: 617 نقل در انوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۹). آنتونی دانت[1]، گردشگری روستایی را رهایی از زندگی کسالت‌بار شهری برای بهره‌گیری از مواهب طبیعی و برخورداری از جاذبه‌های طبیعی می‌داند که در محیط روستایی با ارائه تسهیلات رفاهی و خدماتی (خوراک، اقامتگاه و فعالیت‌های تفریحی-ورزشی) وجود دارد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۲۷). ویور[2] بر این عقیده است که گردشگری روستایی تنها به افزایش فرصت‌های شغلی، افزایش درآمد مردم بومی، تنوع پایه‌های اقتصاد محلی و افزایش میزان مالیات مناطق روستایی منجر نمی‌شود، بلکه همچنین فرصت‌هایی برای پیشرفت اجتماع محلی و بقای فرهنگ نیز ارائه می‌دهد (ازکیا و ایمانی، ۱۳۹۴: ۳۱۶). در مقوله توسعه گردشگری در عرصه‌های روستایی با دو تأثیرگذاری متفاوت روبه‌رو هستیم: از طرفی توسعه صنعت گردشگری، فرصت‌های جدید درآمدی و اشتغال، کاهش فقر و تبادلات فرهنگی را فراهم می‌آورد و ضامن آینده‌ای روشن و پایدار برای نواحی روستایی است و از طرف دیگر، گسترش روزافزون فعالیت‌های گردشگری می‌تواند انسجام و محافظت از میراث‌های فرهنگی، منابع محیطی و ساختارهای اجتماعی را در معرض خطر قرار دهد؛ این دو تضاد پویا باید با همدیگر وفق داده شوند. به‌عبارتی‌دیگر، باید گردشگری شکل گیرد که به‌صورت مداوم و پایدار در توسعه اقتصادی، کاهش فقر، افزایش فرصت‌های شغلی، بدون تخریب و نابودی میراث‌های فرهنگی و منابع محیط‌زیستی فعالیت نماید (محمدی و احمدی، ۱۳۹۶: ۸۳). امروزه گردشگری، بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت دنیا به‌حساب می‌آید و توسعه این صنعت به‌ویژه در کشورهایی که به دنبال دست‌یابی به رشد پایدار می‌باشند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و در ایجاد فرصت‌های شغلی و ایجاد عدالت اجتماعی در تقسیم‌بندی درآمدها توانایی زیادی پیدا کرده است (ابراهیمی‌منیق و ایروانی، ۱۳۸۵: ۱۰۹). لویس عقیده دارد: «توسعه گردشگری باید به راهبرد توسعه اقتصادی مناسب رشد و پیشرفت» برای اجتماعات روستایی منجر شود. بنابراین، سرمایه‌گذاری در گردشگری روستایی فقط به‌عنوان ابزاری برای تفریح و اوقات فراغت گردشگران در روستاها مطرح نمی‌باشد بلکه روشی برای توسعه روستاها نیز است (Lewis, 1996: 4 نقل در انوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۹). به گفتهٔ گانون[3] (۱۹۹۴)، توسعهٔ گردشگری در نواحی روستایی می‌تواند در راستای رشد اقتصادی، تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی، ایجاد اشتغال و درآمد، کاهش مهاجرت‌های خارجی، جمعیت‌پذیری، بهبود زیرساخت‌ها (انوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۹)، ارتقای استانداردهای زندگی از طریق خدمات اجتماعی و پر کردن شکاف بین نواحی شهری و روستایی در زمینه‌های مختلف (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۰) نقش عمده‌ای داشته باشد. بنابراین، گردشگری به‌طور بالقوه می‌تواند بر کیفیت زندگی ساکنان تأثیرگذار باشد. هدف اصلی در توسعه گردشگری، به حداکثر رساندن اثرات مثبت و به حداقل رساندن تأثیرات منفی بر جامعه میزبان است (Chiappa, 2018: 41).

1. Dunnett
2. Weaver

3 Ganon

تحولات اجتماعی-فرهنگی ناشی از توسعه گردشگری روستایی

تعاملات فرهنگی و اجتماعی حاصل از توسعه گردشگری، مناطق مختلف و جهان را تحت تأثیر قرار داده و گردشگری به‌عنوان ابزاری برای توسعه صلح جهانی و گفتگوی بین تمدن‌ها به رسمیت شناخته شده است. گردشگری بیش از آنکه یک فعالیت اقتصادی باشد، مبین یک ارتباط فرهنگی متشکل از عناصر گردشگری جامعهٔ میزبان یا مواجه شوندگان و محیط می‌باشد (ایلخانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۲۲). گردشگری هم عامل و هم محصول توسعه اجتماعی و فرهنگی است و ازآنجاکه کارگزاران، مؤسسات و شرکت‌کنندگان مختلف باانگیزه‌های متفاوتی را شامل می‌شود، اثرات آن نیز متنوع و گاهی غیرقابل‌پیش‌بینی خواهد بود. این امر منجر به تنوع فضایی و زمانی در ماهیت رابطهٔ میان گردشگری، جامعه و فرهنگ و اثرات ناشی از آن خواهد شد. از این‌رو، پیامدهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری نیز مانند دیگر آثار طیفی از مثبت تا منفی را در بردارد (یوسفی و شریفی‌تهرانی، ۱۳۹۵: ۱۴۳). صنعت گردشگری از طریق ترکیب و به‌کارگیری همزمان منابع داخلی و خارجی، منافع اجتماعی-فرهنگی زیادی را برای جوامع روستایی به همراه داشته است و به اعتقاد صاحب‌نظران تغییر در روابط اجتماعی جامعهٔ میزبان و دگرگونی در شبکه‌های روابط اجتماعی ازجمله تحولاتی است که همگام با ایجاد و گسترش این نوع گردشگری قابل پیش‌بینی است (فاضل و رمضانی‌فر، ۱۳۹۱: ۱۱۷). گردشگران با ورود به نواحی روستایی (تعامل با ساکنان نواحی روستایی) و با رونق دادن به فعالیت گردشگری روستایی (دخیل کردن ساکنان روستایی در فعالیت‌ها و پروژه‌های گردشگری) به‌عنوان فعالیتی بالقوه و کارآمد قادرند نقش مهمی در فرآیند تغییرات اجتماعی جامعهٔ میزبان ایجاد کنند. آنان می‌توانند در جهت ایجاد، گسترش و بهبود ارتباطات و تعاملات اجتماعی- فرهنگی ایفای نقش کرده و به‌عنوان یک عنصر بیرونی، عملکرد قابل‌توجهی در افزایش آگاهی و شناخت مردم محلی بازی کنند (حیدری‌ساربان و ملکی، ۱۳۹۳: ۲۸۷). در سال‌های اخیر، جوامع روستایی کشور دچار شدیدترین تغییرات اجتماعی شده که بی‌تردید توزیع جغرافیایی محصولات فرهنگی در ایجاد این تغییرات بسیار مؤثر بوده است. آنچه باعث تغییر می‌شود احتمالاً از درون یا بیرون جامعه نشأت می‌گیرد. از عوامل مؤثر در ایجاد تغییر در یک جامعه، میزان انعطاف‌پذیر و باز بودن محیط فرهنگی یک جامعه است. هر چه جامعه از نظر عقیدتی انعطاف‌پذیرتر باشد تغییر را سریع‌تر خواهد پذیرفت. عامل مهم دیگر نتیجهٔ تغییر است که ممکن است مثبت یا منفی باشد و باعث ایجاد نابسامانی در محیط گردد (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱۷). برانت و کورتنی[1] کلیدی‌ترین اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری بر جامعهٔ میزبان را چنین برمی‌شمارند: تغییر در امنیت و ایمنی منطقه، ایجاد گرایش افراطی به گردشگری، تقلید کامل از سبک زندگی گردشگران، معرفی و آشنایی با زبان‌های جدید، تضعیف زبان‌های محلی، رشد ناهنجاری در منطقه، حفظ و حراست از مکان‌های تاریخی، پرهیز مردم محلی از ورود به مناطق گردشگری، نارضایتی از نابرابری اقتصادی، رنجش از تورم و افزایش قیمت‌ها، کالایی شدن فرهنگ، احیای فرهنگ، مسئله انتقال فرهنگی، تحلیل رفتن فرهنگ محلی و نیز تغییرات فزاینده در رفتار ساکنین جوامع میزبان (قدمی و غلامیان بایی، ۱۳۹۳: ۶۲-۶۳). جدول (۲) تحولات مثبت و منفی ناشی از ورود گردشگران به نواحی روستایی را نشان می‌دهد.

1. Brant & Kortney

جدول ۲: تحولات مثبت و منفی اجتماعی- فرهنگی گردشگری روستایی (مأخذ: نگارندگان)

اثرات مثبت اجتماعی- فرهنگی گردشگری	اثرات منفی اجتماعی - فرهنگی گردشگری
- امکان آشنایی مردم کشور با نحوهٔ زندگی سایر ملل - افزایش سطح رفاه و کیفیت زندگی مردم جامعه - ایجاد وسعت نظر و بسط حوزهٔ دید مردم - غنی شدن تجارب فرهنگی افراد جامعه - امکان انتقال ارزش‌های فرهنگی به جهانیان - محافظت از میراث تاریخی و فرهنگی کشور - احیای سنت‌های ملی - امکان استفاده از تسهیلات تفریحی و فرهنگی برای مردم جامعه - افزایش فضاها و مکان‌های عمومی - ایجاد احترام متقابل بین مردمی با فرهنگ‌های متنوع - خودکفایی و تقویت اقتصاد محلی - احترام بیشتر به جامعه محلی و فرهنگ آن‌ها - سرمایه‌گذاری مجدد درآمد گردشگری در منابع فرهنگی - تقویت و تداوم سنت‌های فرهنگی - افزایش میزان درك مدارا بین فرهنگ‌ها به‌ویژه از طریق اجرای موسیقی - عرضه صنایع‌دستی محلی - نوع زندگی بومی - مسکن و سایر تجربیات زندگی روستایی - افزایش شناخت و درك جامعه و فرهنگ میزبان - بهبود شهرت و اعتبار فرهنگی جوامع میزبان در نزد جامعه جهانی - معرفی و رواج ارزش‌ها و رویه‌های جدید - احیاء هنرها و پیشه‌های سنتی و هنرهای نمایشی - بهبود شاخص‌های عدالت اجتماعی - ارتقاء سطح زندگی، رفاه عمومی و تعادل و توازن منطقه‌ای	- حرکت فرهنگ و ارزش‌های خارجیان به سمت جوامع محلی - تخریب آثار فرهنگی - تجاری‌سازی صنایع‌دستی و تولیدات بومی - گسترش مشکلات اخلاقی، آزار و اذیت جوامع محلی به خاطر اثر تخریبی گردشگری - افزایش مشکلات سلامتی - اثرات منفی بر خانواده و زندگی مردم و ساختار جمعیتی نامتوازن - اثر نمایشی[1] و کالایی شدن فرهنگ - جابه‌جایی و مهاجرت - وابستگی بیش از حد به گردشگری - جرم و جنایت، فحشا و شیوع بیماری‌هایی مانند ایدز و به‌تبع آن رواج استفاده از مواد مخدر - تغییر در ارزش‌های جامعهٔ میزبان و تغییر در زبان و گویش - کاهش کیفیت محیط - افزایش ترافیک و ازدحام و شلوغی - افزایش هزینه‌های زندگی - محرومیت از برخی از مزایای رفاهی برای جامعه میزبان - فشار تقاضا برای منابع کمیاب مانند آب آشامیدنی - رفتار نامناسب و عدم حساسیت فرهنگی گردشگران - تجاری نمودن و تنزل فرهنگ‌ها - از بین رفتن بار ارزشی و مفاهیم آداب و رسوم سنتی درنتیجه کالایی شدن آن‌ها - افزایش تنش میان شیوه‌های زندگی سنتی و وارداتی - تحلیل تدریجی زبان محلی - الگوهای نوین مصرف محلی
(ضرابی و اسلامی‌پریخانی، ۱۳۹۰: ۳۹؛ ادبی‌ممقانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۷؛ معصومی، ۱۳۸۸: ۱۴)	(آرایش و صبوری، ۱۳۹۴: ۱۴۸؛ ضیایی و ترابیان، ۱۳۸۹: ۲۰۸؛ ادبی-ممقانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۷؛ یوسفی و شریفی‌تهرانی، ۱۳۹۵: ۱۴۶)

همچنین ازجمله مهم‌ترین آثار و پیامدهای منفی گردشگری بر جامعه میزبان شامل موارد زیر می‌باشد: ۱. تخریب آثار فرهنگی: ممکن است دیدار بیش از حد گردشگران از مکان‌های تاریخی و باستانی مهم، موجب ویرانی تدریجی آن‌ها شود. این ویرانی ممکن است ناشی از بی‌توجهی به ظرفیت‌پذیری محل مزبور یا حاصل فعالیت‌های سودجویانه گردشگران نافرهیخته باشد. ۲. استحاله فرهنگی: با توجه به شکنندگی خاص میراث فرهنگی ممکن است توسعه گردشگری موجب صدمه دیدن اصالت الگوهای فرهنگی محلی گردد. مردم محلی که به شیوه سنتی زندگی می‌کنند، ممکن است در تماس با گردشگران برای همیشه دچار استحاله شوند. ۳. تهاجم فرهنگی: ممکن است به‌واسطه افراط در ایجاد جذابیت گردشگری و برخورد بیش از حد تجارت‌مآبانه با جلوه‌های فرهنگی در مقاصد گردشگری، اعتبار و اصالت مناسک مذهبی، عادات و سنن، جشن‌ها و نمایش‌ها، صنایع‌دستی، موسیقی و سایر الگوهای

1. Demonstrative effect

فرهنگی از دست برود و به عبارتی ارزش‌های محلی مبدل به کالا شود. بعلاوه ممکن است به‌واسطه مصرف‌گرایی گردشگران، مردم مقاصد گردشگری به‌ویژه جوانان دچار عارضه تشبه به بیگانگان شوند و از الگوهای رفتاری گردشگران تقلید کنند؛ تقلیدی که بدون شناخت تفاوت پیشینه‌های فرهنگی و موقعیت اجتماعی-فرهنگی گردشگران صورت می‌گیرد. همچنین ممکن است به‌واسطه نامتوازن شدن تبادلات میان گردشگران و مردم محلی، رفتارهای ضد اجتماعی در جوانان بروز کند. ۴. ناهنجاری فرهنگی: ممکن است به‌واسطه تفاوت زبان و عادات و سنن بین ساکنان محلی و گردشگران، سوءتفاهم‌ها و برخوردهایی بروز نماید (پاپلی‌یزدی و سقایی، ۱۳۹۱: ۹۷).

رویکردهای بررسی اثرات گردشگری

در سال‌های اخیر در راستای بررسی و شناخت آثار و پیامدهای گردشگری، استفاده از دیدگاه ساکنان محلی به‌عنوان یك روش در کانون تحقیقات و برنامه‌ریزی‌ها قرار گرفته است. از این‌رو، چندین روش به‌عنوان چارچوب تئوریکی برای درك واکنش جامعهٔ میزبان نسبت به گردشگری شکل گرفته است (اکبریان و بدری، ۱۳۹۴: ۴۸). نظریه‌های زیر در رابطه با نوع نگرش و واکنش جوامع روستایی نسبت به گردشگری مطرح‌شده‌اند.

نظریه چرخه حیات گردشگری (چرخه عمر باتلر)

باتلر، در ۱۹۸۰م سیر تکاملی گردشگری را در نموداری به تصویر کشیده است. به نظر او این چرخه تکاملی از مرحله کشف شروع می‌شود و روبه‌پیشرفت می‌گذارد، ولی چنانچه به‌موقع برای پیشگیری از اثرات منفی آن برنامه‌ریزی نشود، به سقوط منتهی می‌گردد. مراحل چرخه تکاملی عبارت‌اند از: اکتشاف، مشارکت، توسعه، تثبیت، رکود تورمی، سقوط و تجدید سازی. در تئوری چرخه حیات، ارزیابی توسعه گردشگری در طول زمان مورد توجه است. بدین ترتیب نحوه نگرش جامعهٔ میزبان تحت تأثیر روند تغییرات و توسعه گردشگری قرار می‌گیرد. بر اساس این تئوری، نگرش مردم نسبت به گردشگری ممکن است تحت تأثیر روند تحول و توسعه گردشگری در مقصد قرار گیرد. با رشد بی‌رویه گردشگری در مقصد، ظرفیت برد اجتماعی به حد نهایی خود می‌رسد و درنتیجه برای ساکنان غیرقابل‌تحمل می‌شود (امینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۳). میان مراحل چرخهٔ حیات گردشگری و تأثیرات گردشگری بر جامعهٔ میزبان رابطهٔ مستقیم وجود دارد. به‌این‌ترتیب که در مرحله اول توسعهٔ گردشگری، معمولاً مقدار زیادی از آرزوها و اشتیاق ساکنان به خاطر فواید اقتصادی ادراک‌شده برآورده می‌شود و با گسترش گردشگری به علت بروز تغییرات ناخوشایند، درک و تصوّر مردم از اثرات گردشگری به‌تدریج منفی می‌شود. در موارد فوق فرض نگرش‌های مثبت مبتنی بر رعایت ظرفیت تحمل است. این نظریه به وسیلهٔ مدل چرخهٔ عمر باتلر و شاخص رنجش داکسی سنجیده می‌شود (مودودی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸).

شاخص رنجش داکسی

در اواسط دههٔ ۱۹۷۰، نگرانی‌های فزاینده‌ای در مورد اثرات منفی بالقوه و موجود گردشگری بر مناطق مقصد وجود داشت. در آن زمان داکسی طرحی ارائه داد که شاخص رنجش داکسی[1] یا به شکل مخفف آن «ایریدکس» نام گرفت. این شاخص، رابطهٔ میان گردشگران و محلی‌ها را مورد توجه قرار می‌داد. ایدهٔ اصلی شاخص رنجش داکسی این بود که هر چه در طول زمان تعداد گردشگران افزایش می‌یابد، خصومت بیشتری در محلی‌ها نسبت به گردشگران ایجاد می‌شود. فرایند وقوع این امر در تصویر ۱ به‌طور خلاصه نشان داده شده است.

1. Irritation Index

خشنودی	حضور دیدارکنندگان مطلوب است و برنامه‌ریزی کمی وجود دارد.
بی تفاوتی	به دیدارکنندگان کم توجهی شده و روابط بیشتر حالت رسمی پیدا می‌کند.
رنجش	گردشگری به اشباع نزدیک شده و مردم محلی نسب آن دچار دو دلی و بدگمانی شده‌اند. برنامه‌ریزان سعی در کنترل گردشگری از طریق افزایش زیرساخت‌ها (به جای محدود نمودن رشد) دارند.
خصومت	اصطلاح آزردگی ورنجش در اینجا کاملا مفهوم می‌یابد و برنامه‌ریزی جنبهٔ درمانی پیدا می‌کند، اما هنوز ترفیعات به منظور جبران شهرت رو به افول تفریحگاه افزایش می‌یابد.

تصویر ۱: شاخص رنجش داکسی (میسون، ۱۳۹۰: ۳۹)

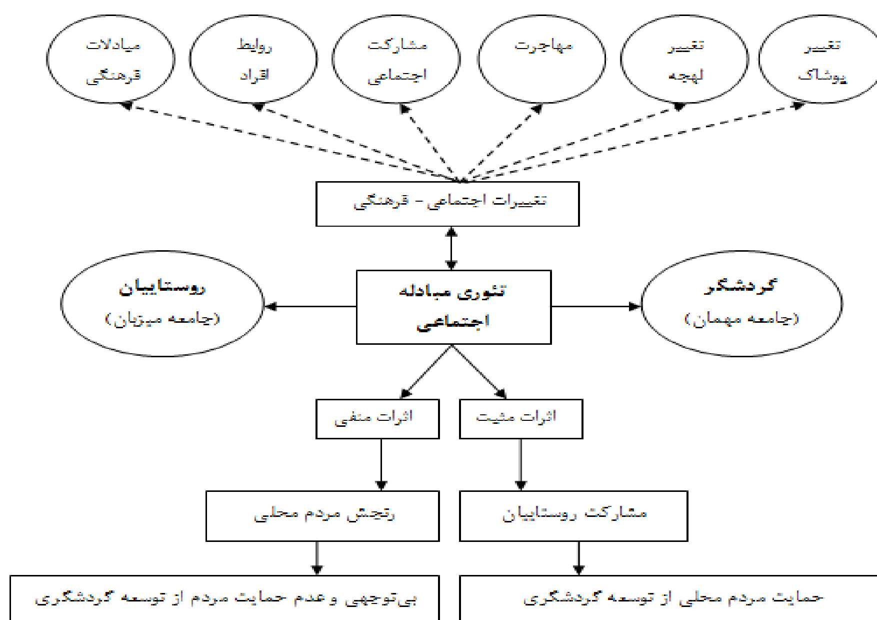
رویکرد تفکیکی

لنکفورد و هاوارد[2] رویکرد تفکیکی را مطرح می‌کنند. در این رویکرد، هزینه و منافع بخش‌ها یا گروه‌های مختلف مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. بدین ترتیب که کسانی که در راستای نیازهای گردشگران فعالیت می‌کنند نگرش مثبت‌تری به گردشگری دارند تا آن‌هایی که ارتباطی با گردشگران ندارند. بنابراین بررسی و ارزیابی نگرش جامعهٔ میزبان نسبت به گردشگری امری پیچیده محسوب می‌شود (امینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۳). بنابراین با افزایش تأثیرات مثبت گردشگری، نگرش مردم محلی به این فعالیت در جهت مثبت دگرگون‌شده و درنهایت باعث درگیر شدن بیشتر آن‌ها در فعالیت‌های گردشگری خواهد شد (مودودی و همکاران، ۱۳۹۴: ۹).

تئوری مبادلهٔ اجتماعی[3]

این نظریه در گردشگری مورد توجه قرار گرفته و مطالعات بسیاری در این زمینه صورت گرفته است. تئوری مبادلهٔ اجتماعی یک چهارچوب زیربنایی برای همهٔ روش‌ها و رویکردها محسوب می‌شود که مبتنی بر ارزیابی جامعهٔ میزبان از هزینه و منافع مورد انتظار گردشگری است. در واقع اینکه ساکنان محلی مجموعهٔ هزینه‌ها و منافع حاصل از گردشگری را چگونه ارزیابی می‌کنند، بر نحوهٔ نگرش آن‌ها تأثیرگذار خواهد بود. در واقع این تئوری مبتنی بر ارزیابی جامعه از آثار مثبت و منفی گردشگری است (مودودی و همکاران، ۱۳۹۴: ۷). همچنین این نظریه نشان می‌دهد که ادراک ساکنان از تأثیرات گردشگری بر حمایت آن‌ها از توسعه گردشگری تأثیرگذار خواهد بود. به‌طوری‌که ادراک و نگرش ساکنان نسبت به توسعه گردشگری، برای حمایت از پروژه‌های گردشگری اهمیت دارد؛ تا بتوانند برنامه‌ای منطبق با نیازها و خواسته‌های خود برای اقدامات آینده تنظیم کنند که رفاه آنان را تضمین نماید (Chiappa, 2018: 42). تصویر ۲ رابطه بین تئوری مبادلهٔ اجتماعی با اثرات اجتماعی-فرهنگی گردشگری را نشان می‌دهد.

2. Lankford & Howard
3. Social exchange theory



تصویر ۲: رابطه تئوری مبادلهٔ اجتماعی با اثرات اجتماعی-فرهنگی گردشگری (مأخذ: نگارندگان)

رویکرد گردشگری اجتماع‌محور

مفهوم گردشگری جامعه‌محور (CBT[1]) را برای اولین بار، می‌توان در اثر مورفی[2] (۱۹۸۵) پیدا کرد. در این اثر، جنبه‌های مربوط به گردشگری و توسعه جوامع محلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است (Lopez Guzman et al., 2011: 71). درواقع رویکرد گردشگری جامعه‌محور از دههٔ ۱۹۹۰ میلادی شکل گرفته است. گردشگری جامعه‌محور به‌عنوان رویکردی از گردشگری تعریف می‌شود که جامعهٔ محلی، کنترل اساسی بیشتری بر فعالیت‌ها داشته و در مدیریت و توسعه گردشگری مشارکت دارد و بدین ترتیب، سهم قابل‌توجهی از منافع در داخل جامعه باقی می‌ماند، حتی کسانی که به‌طور مستقیم در سرمایه‌گذاری بخش گردشگری دخالت ندارند، شکلی از سود را به دست می‌آورند (حسام و باغیانی، ۱۳۹۷: ۷۵). به‌بیان‌دیگر، گردشگر اجتماع‌محور نوعی گردشگری است که پایداری فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی را مدنظر داشته است و به وسیلهٔ جامعهٔ محلی، مدیریت و مالکیت می‌شود و هدف آن قادر ساختن بازدیدکنندگان به افزایش دانش و آگاهی‌شان درباره جامعه و روش‌های زندگی در آن است (سقایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۹، ۹۶). به‌طورکلی می‌توان گفت که گردشگری مبتنی بر جامعه، بر مشارکت جامعهٔ میزبان در برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری به‌منظور ایجاد یک صنعت پایدار تمرکز دارد. به‌بیان‌دیگر، گردشگری جامعه‌محور به ما این امکان را می‌دهد تا نظرات ساکنان را در مورد مسائل مربوط به توسعه گردشگری در برنامه‌ریزی‌ها اعمال کنیم. درنتیجه، به آن‌ها اجازه دهند تا به‌عنوان مدیران منابع طبیعی و فرهنگی عمل کنند و مراقب و محافظ این منابع باارزش باشند (Chiappa, 2018: 42). بنابراین با توجه به تنوع و پیچیدگی فعالیت‌های گردشگری، اثرات ناشی از این فعالیت‌ها نیز ابعاد گسترده و به هم پیوسته‌ای دارند که باید در مطالعهٔ اثرات گردشگری به آن‌ها توجه شود، زیرا با شکل‌گیری جریان گردشگری در یک مکان، تغییرات فرهنگی-اجتماعی در جوامع میزبان رخ می‌دهد که در این مطالعه بر مبنای تئوری مبادلهٔ اجتماعی و رویکرد گردشگری اجتماع‌محور همخوان بوده و به‌عنوان مبنای این مطالعه در نظر گرفته شد.

روش‌شناسی پژوهش و محدوده موردمطالعه

روش تحقیق مطالعه حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی انجام گرفته است. بر اساس مطالعهٔ کتابخانه‌ای و بررسی ادبیات نظری، در مطالعهٔ حاضر، ازآنجاکه توسعه گردشگری (متغیر مستقل) و تحولات اجتماعی- فرهنگی (متغیر وابسته) مرتبط با هم بوده و مشکل بتوان به‌صورت جدا از هم کمی نمود؛

1. Community-based Tourism

2. Murphy

لذا متغیر مستقل و وابسته به‌صورت همبسته کمی شده و شاخص‌ها نیز به‌صورت همبسته تعریف‌شده‌اند. همچنین می‌توان گفت که بعد اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری نیز همانند سایر ابعاد دارای اثرات مثبت و منفی است که در جداول (۳)، این اثرات با توجه به منطقهٔ مورد مطالعه بیان گشته است.

جدول ۳: مؤلفه‌ها و شاخص‌های تحولات اجتماعی-فرهنگی ناشی از توسعه گردشگری روستایی

تحولات مثبت	
مؤلفه‌ها	**شاخص‌ها**
توجه به آداب و رسوم محلی و میراث فرهنگی	افزایش توجه و استفاده از رسم و رسومات محلی
	احیای میراث‌های سنتی فراموش‌شده
	حفاظت بیشتر از میراث تاریخی- فرهنگی توسط مردم و مسئولان
	حفظ معماری محلی
افزایش مبادلات و پیوستگی فرهنگی	افزایش تعامل و تبادل فرهنگی بین روستاییان با گردشگران
	احترام متقابل بین گردشگران و مردم روستا
	آشنایی مردم جامعه محلی با نحوه زندگی مردمان دیگر
	ایجاد علاقه و انگیزه برای بازدید از سایر نقاط کشور
کاهش مهاجرت	افزایش انگیزه جوانان جهت سکونت و اشتغال در روستا
	بازگشت مهاجران به روستا
	جمعیت‌پذیری روستا (مهاجرت معکوس)
انسجام اجتماعی	انسجام و یکپارچگی اجتماعی و خانوادگی مردم روستا
	احساس غرور و افتخار به روستایی بودن و آداب و رسوم محلی
افزایش مشارکت اجتماعی	همکاری برای حل مسائل گردشگری روستا
	همکاری در پاکسازی محیط روستا

تحولات منفی	
مؤلفه‌ها	**شاخص‌ها**
تهاجم فرهنگی	صدمه دیدن اصالت الگوهای فرهنگی
	تقلید از الگوهای رفتاری گردشگران
	تخریب آثار فرهنگی توسط گردشگران
	وابستگی بیش از حد روستاییان به گردشگری
	ضعف هویت فرهنگی و نفوذ فرهنگ شهری در فرهنگ روستاییان
نمایشی شدن	نمایشی شدن آداب و رسوم فرهنگی روستا
	نمایشی شدن پوشش مردم روستا
کالایی شدن	استفاده از آداب و رسوم و آثار تاریخی- فرهنگی صرفاً جهت کسب درآمد
	تولید صنایع‌دستی و کالاهای فرهنگی تنها به جهت کسب درآمد
ناهنجاری‌های اجتماعی	افزایش جرم (سرقت، دعوا و غیره)
	کاهش آرامش ناشی از ازدحام و شلوغی اجتماعی در سطح روستا
	افزایش آلودگی و کثیفی در سطح روستا
	افزایش فعالیت‌ها ضد اجتماعی از قبیل قمار، اعتیاد، فحشا و غیره
تغییر سبک پوشش	کاهش علاقه مردم به مدل‌های پوشش بومی و محلی
	پیروی از مد پوششی گردشگران

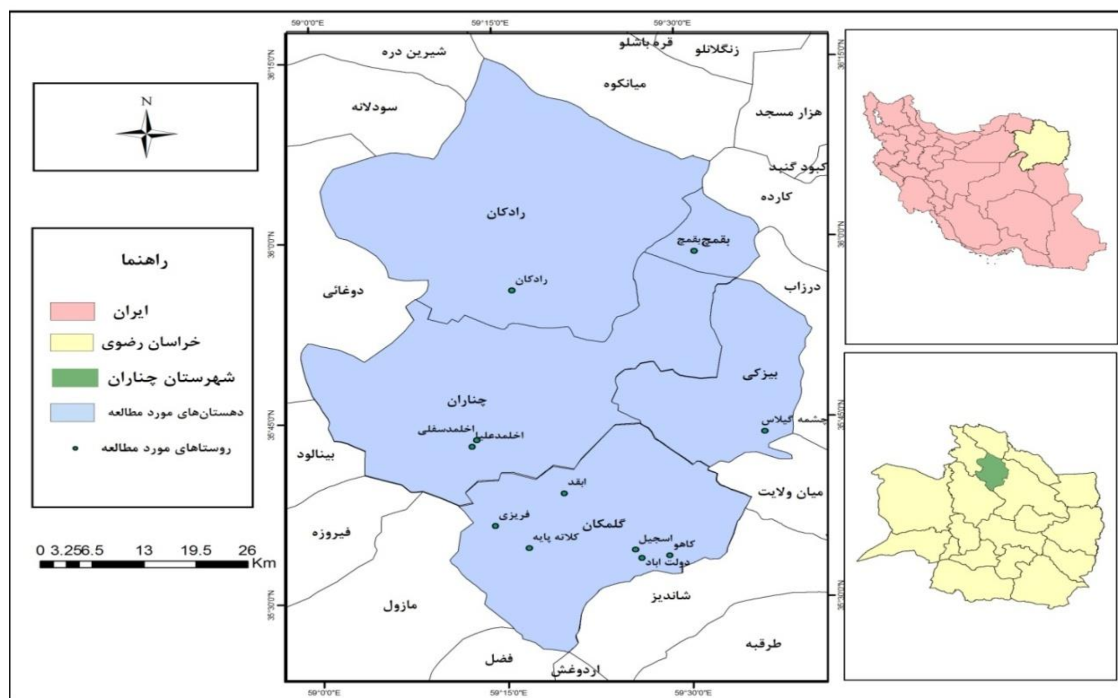
	افزایش روحیه جمع‌گرایی (کارهای گروهی) در بین افراد روستا	**تغییر زبان و گویش**	استفاده از لغات بیگانه با فرهنگ محلی
افزایش آگاهی	افزایش دانش و اطلاعات مردم		کاهش استفاده از لهجه محلی
	افزایش آگاهی مردم روستا نسبت به اهمیت میراث فرهنگی و تاریخی	**تغییر باورهای مذهبی**	کاهش ارزش‌های مذهبی (کمرنگ شدن مذهب در بین مردم)
افزایش حضور زنان در جامعه	افزایش حضور زنان در عرصه روستا		راحت‌تر شدن روابط دختر و پسر
	تمایل مردان به اشتغال همسر و دختر	**کاهش ارتباطات خانوادگی**	کاهش روابط خانوادگی بین روستاییان
بهبود وضعیت زندگی مردم محلی	افزایش سطح درآمد و رفاه روستاییان		تضعیف بنیان خانواده
	افزایش خوداتکایی و توانمندی جامعه میزبان	افزایش هزینه‌های زندگی	افزایش قیمت مواد غذایی
توسعه تسهیلات و امکانات اجتماعی-فرهنگی	توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات تفریحی- فرهنگی		افزایش قیمت کاذب زمین
	بهبود خدمات اجتماعی- فرهنگی روستا		
شناخته‌تر شدن روستا	شناخته شدن ارزش‌های فرهنگی روستاییان		افزایش هزینه‌های حمل و نقل
	بهبود شهرت و اعتبار فرهنگی جامعه میزبان		

(امینی و زیدی، ۱۳۹٤: ۲۵؛ دهقانی و عادلی، ۱۳۹۷: ۸۰؛ مودودی و همکاران، ۱۳۹٤: ۲۱؛ حیدری‌ساربان، ۱۳۹۵: ۷۵؛ ادبی‌ممقانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۰؛ قنبری و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۲؛ حسینی و پارسایی، ۱۳۹۵: ٤؛ ضرابی و اسلامی‌پریخانی، ۱۳۹۰: ٤۵؛ باباخانزاده، ۱۳۹۲: ۱۵٤؛ ضیایی و ترابیان، ۱۳۸۹: ۲۱۶؛ یوسفی و شریفی‌تهرانی، ۱۳۹۵: ۱٤۶؛ پاپلی‌یزدی و سقایی، ۱۳۹۱: ۹۷؛ سجاسی و همکاران، ۱۳۹٤: ۱۷۵؛ ,Sroypetch 2016: 138؛ Kiper et al., 2011: 4015؛ Chuang, 2013: 162؛ Small, 2005: 73؛ Eusebio, 2018: 12)

در ادامه جهت بررسی جامعه مورد مطالعه به انتخاب نمونه از بین خانوارهای روستاهای مورد مطالعه مبادرت شده است. از این‌رو، برحسب موضوع مورد مطالعه، ۱۱ مورد از روستاهای مقصد گردشگری شهرستان چناران با مشورت و پیشنهاد کارشناسان سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری این شهرستان به‌عنوان روستاهای نمونه انتخاب‌شده‌اند. همچنین نمونه‌گیری در سطح خانوارهای روستایی با محوریت یک عضو از هر خانوار به‌صورت تصادفی انجام گرفته است. جهت تعیین حجم نمونه در سطح خانوار از فرمول کوکران استفاده شده است که بر اساس آن، تعداد ۲۵۲ نمونه به‌صورت تصادفی مشخص شد که برحسب تقسیم به نسبت، تعداد خانوارهای نمونه در هر روستا تعیین گردیده است. در ضمن با توجه به بررسی تحولات اجتماعی-فرهنگی، تلاش گردیده تا نمونه‌های مورد بررسی بالای ۳۰ سال داشته و در جریان تحولات اجتماعی-فرهنگی روستا باشند. لازم به ذکر است که میزان تحولات اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری طی ۵ سال گذشته مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ٤: معرفی روستاهای منتخب و حجم خانوارهای مورد بررسی در آن‌ها (سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۵)

آبادی	چشمه گیلاس	اسجیل	دولت آباد	کاهو	آبقد	کلاته پایه	فریزی	اخلمدسفلی	اخلمدعلیا	بقمج	رادکان
تعداد خانوار	٤٤	٤۹۲	۲۸۵	۱۸۸	۱۳۲	۲۲۷	۱٤۹	۱۰۲	۱٤۵	۵۲۹	۷۸٤
تعداد نمونه	۷	۳۹	۲۳	۱۵	۱۱	۱۸	۱۲	۱۰	۱۲	٤۲	۶۳



تصویر ۳: موقعیت روستاهای مورد مطالعه (مأخذ: نگارندگان)

در ادامه جهت سنجش روایی پرسشنامه از نظرات اساتید و متخصصین در این زمینه استفاده شد. همچنین جهت سنجش پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ که از عمومیت بیشتری برخوردار است، استفاده گردید. در این مطالعه ضریب آلفای کرونباخ برای شاخص‌های تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی ۰,۸۹، برای تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی ۰,۹۱، برای تحولات جمعیتی ۰,۸۲ و برای کل شاخص‌ها ۰,۹٤، به‌دست‌آمده است؛ با توجه به این نتایج می‌توان گفت که بین سؤالات همبستگی درونی بالایی وجود دارد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات از آزمون‌های تی تک نمونه‌ای، همبستگی و رگرسیون خطی ساده استفاده شده است.

یافته‌ها

در این تحقیق، نظرات ۲۵۲ نفر از افراد روستایی در رابطه با اثرات توسعه گردشگری بر تحولات اجتماعی-فرهنگی و جمعیتی روستاهای مقصد گردشگری شهرستان چناران موردسنجش قرار گرفته است. عمدهٔ نفرات در گروه سنی ۳۰-۳۹ سال با فراوانی ۱۲۹ (۵۰ درصد) قرار دارند. همچنین از مجموع نفرات، تعداد ۱٦۸ نفر را (٦٦,۷ درصد) مردان و تعداد ۸۴ نفر را (۳۳,۳ درصد) زنان تشکیل داده‌اند. از کل پاسخگویان، تعداد ۱۳۸ نفر (٥٤,۸ درصد)، بین ٤-٦ نفر عضو خانواده دارند. همچنین، بیشترین تعداد با ٦۷ نفر (۲٦,٦ درصد) خانه‌دار و بعد از آن ٦٥ نفر (۲٥,۸ درصد)، کشاورز هستند. تعداد ۱۸٥ نفر (۷۳,٤ درصد) از کل پاسخگویان به‌طور دائم و تعداد ٦۷ نفر (۲٦,٦ درصد) از آن‌ها به‌صورت فصلی در روستاها زندگی می‌کنند. طبق بررسی‌های انجام‌شده، تعداد ۱۰۰ نفر (۳۹,۷ درصد) از پاسخگویان دارای مدرک سیکل و بعد از آن، ۹۰ نفر (۳٥,۷ درصد) از آن‌ها دارای مدرک دیپلم هستند. همچنین در رابطه با میزان فعالیت افراد در زمینه گردشگری می‌توان گفت که تعداد ۱۹۴ نفر (۷۷ درصد) از حجم نمونه در زمینه گردشگری هیچ فعالیت و شغلی نداشته و تنها ٥۸ نفر (۲۳ درصد) از آنان در این زمینه فعالیت و درآمد دارند. طبق نتایج به‌دست‌آمده در رابطه با نوع فعالیت افراد در زمینه گردشگری می‌توان گفت که بیشترین تعداد پاسخگویان (۴۲,۴ درصد) در زمینه فروش محصولات محلی (از قبیل دامی، کشاورزی و غیره) فعالیت داشتند.

بررسی میانگین مؤلفه‌های تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی توسعه گردشگری با آزمون t تک نمونه‌ای

جهت بررسی مؤلفه‌های تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی توسعه گردشگری، با توجه به نرمال بودن شاخص‌ها از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. میانگین شاخص‌ها با میانگین فرضی (۳) سنجش شده و ثابت می‌شود که میانگین نظر کل پاسخگویان تنها در شاخص‌های «افزایش مبادلات و پیوستگی فرهنگی، کاهش مهاجرت، انسجام اجتماعی، افزایش آگاهی، شناخته‌تر شدن روستا» از ۳ بیشتر و در حد متوسط به بالا قرار دارد و در باقی شاخص‌ها در حد متوسط به پایین است. درنهایت به‌طورکلی، متغیر تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی با میانگین ۳,۱۱ از میانه نظری تحقیق بیشتر بوده و در حد متوسط به بالا است. میزان معناداری مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که تمامی مؤلفه‌ها معنادار بوده و قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارند. همچنین چنانچه در جدول ۵ قابل‌مشاهده است، حد بالا و پایین تنها در شاخص‌های «افزایش مبادلات و پیوستگی فرهنگی، کاهش مهاجرت، انسجام اجتماعی، افزایش آگاهی و شناخته‌تر شدن روستا» مثبت و میانگین جامعه تنها در این شاخص‌ها بیشتر از مقدار آزمون می‌باشد. از این‌رو، می‌توان گفت که توسعه گردشگری بر شاخص‌های «افزایش مبادلات و پیوستگی فرهنگی، کاهش مهاجرت، انسجام اجتماعی، افزایش آگاهی و شناخته‌تر شدن روستا»، بیشترین تأثیر را در روستاهای مورد مطالعه داشته است و از این نظر روستاهای مورد مطالعه در وضعیت مناسبی قرار دارند. در بین شاخص‌های تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی، بیشترین میانگین متعلق به شاخص شناخته‌تر شدن روستا با ۳,۶۰ و کمترین میانگین مربوط به شاخص افزایش مشارکت اجتماعی با ۲,۸۵ می‌باشد.

جدول ۵: بررسی میانگین متغیر تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی (آزمون T تک نمونه‌ای) (مأخذ: نگارندگان)

شاخص و متغیرها	میانگین	انحراف از معیار	آماره T	درجه آزادی	میزان معناداری	اختلاف از میانگین	اختلاف از فاصلی اطمینان در سطح ۹۵%	
							پایین	بالا
توجه به آداب و رسوم محلی و میراث فرهنگی	۲,۸۸	۰,۸۱۴	-۲,۷۵	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۱۳۹	-۰,۲۳۹	-۰,۰۳۹
افزایش مبادلات و پیوستگی فرهنگی	۳,۳۳	۰,۶۹۳	۷,۰۹	۲۵۷	۰,۰۰	۰,۳۰۶	۰,۲۲۱	۰,۳۹۱
کاهش مهاجرت	۳,۱۴	۰,۷۶۸	۲,۰۵	۲۵۷	۰,۰۴	۰,۰۹۸	۰,۰۰۴	۰,۱۹۲
انسجام اجتماعی	۳,۲۱	۰,۸۳۷	۳,۴۹	۲۵۷	۰,۰۰	۰,۱۸۲	۰,۰۷۹	۰,۲۸۴
افزایش مشارکت اجتماعی	۲,۸۵	۰,۷۸۳	-۳,۷۰	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۱۸۰	-۰,۲۷۶	-۰,۰۸۴
افزایش آگاهی	۳,۳۱	۰,۷۸۱	۶,۰۵	۲۵۷	۰,۰۰	۰,۲۹۴	۰,۱۹۸	۰,۳۹۰
افزایش حضور زنان در جامعه	۲,۹۲	۰,۸۸۰	-۱,۹۹	۲۵۷	۰,۰۴	-۰,۱۰۹	-۰,۲۱۷	-۰,۰۰۱
بهبود وضعیت زندگی مردم محلی	۲,۹۱	۰,۹۶۲	-۲,۰۷	۲۵۷	۰,۰۳	-۰,۱۲۴	-۰,۲۴۲	-۰,۰۰۶
توسعه تسهیلات و امکانات اجتماعی- فرهنگی	۲,۸۸	۰,۹۶۹	-۲,۴۷	۲۵۷	۰,۰۱	-۰,۱۴۹	-۰,۲۶۸	-۰,۰۳۰
شناخته‌تر شدن روستا	۳,۶۰	۰,۸۶۰	۱۰,۹۶	۲۵۷	۰,۰۰	۰,۵۸۷	۰,۴۸۱	۰,۶۹۲
تحولات مثبت	۳,۱۱	۰,۵۸۶	۲,۳۷	۲۵۷	۰,۰۱	۰,۰۸۶	۰,۰۱۴	۰,۱۵۸

بررسی میانگین مؤلفه‌های تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری با آزمون t تک نمونه‌ای

جهت بررسی مؤلفه‌های تحولات منفی اجتماعی- فرهنگی توسعه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه، با توجه به نرمال بودن شاخص‌ها از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. میانگین شاخص‌های تحولات منفی اجتماعی- فرهنگی با میانگین فرضی (۳) سنجش شده و ثابت می‌شود که میانگین واقعی نظر کل پاسخگویان در تمامی شاخص‌ها از ۳ کمتر و در حد متوسط به پایین است. درنهایت به‌طورکلی می‌توان گفت که متغیر تحولات منفی اجتماعی- فرهنگی با میانگین ۲,۵۰ از میانهٔ نظری تحقیق کمتر بوده و در حد متوسط به پایین است. میزان معناداری به‌دست‌آمده برای مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که تمامی مؤلفه‌ها معنادار بوده و قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارند. همچنین حد بالا و پایین در تمامی شاخص‌ها منفی بوده که این نیز نشان‌دهندهٔ کمتر بودن میانگین شاخص‌ها از میانه نظری (۳) می‌باشد. درنهایت می‌توان گفت که توسعه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه، تحولات منفی در زمینهٔ اجتماعی- فرهنگی در این منطقه ایجاد نکرده است و از این نظر روستاهای مورد مطالعه در وضعیت مناسبی قرار دارند. در بین شاخص‌های تحولات منفی اجتماعی- فرهنگی، بیشترین میانگین متعلق به شاخص افزایش هزینه‌های زندگی با ۲,۹۱ و کمترین میانگین مربوط به شاخص کاهش ارتباطات خانوادگی با ۱,۹۹ می‌باشد (جدول ٦).

جدول ٦: بررسی میانگین متغیر تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی (آزمون T تک نمونه‌ای) (مأخذ: نگارندگان)

شاخص و متغیرها	میانگین	انحراف از معیار	آماره T	درجه آزادی	میزان معناداری	اختلاف از میانگین	اختلاف از فاصلی اطمینان در سطح ۹۵%	
							پایین	بالا
تهاجم فرهنگی	۲,۴۲	۰,٦۱۰	-۱۵,۷۲	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۵۹۷	-۰,٦۷۲	-۰,۵۲۲
نمایشی شدن فرهنگ	۲,۰۸	۰,۸۲٦	-۱۸,۱۸	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۹۳٦	-۱,۰۳۷	-۰,۸۳۴
کالایی شدن فرهنگ	۲,۱۳	۰,۸٦۵	-۱٦,۴۴	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۸۸۵	-۰,۹۹۱	-۰,۷۷۹
ناهنجاری‌های اجتماعی	۲,٦٦	۰,۸۹۳	-٦,۳۰	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۳۵۰	-۰,۴٦۰	-۰,۲۴۱
تغییر سبک پوشش	۲,٦۸	۰,۸۷۱	-٦,۳۵	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۳۴۴	-۰,۴۵۱	-۰,۲۳۸
تغییر زبان و گویش	۲,۸۰	۰,۹۱۵	-۳,۸۰	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۲۱۷	-۰,۳۲۹	-۰,۱۰۴
تغییر باورهای مذهبی	۲,۵۲	۰,۸۵۳	-۹,۳۷	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۴۹۸	-۰,٦۰۲	-۰,۳۹۳
کاهش ارتباطات خانوادگی	۱,۹۹	۰,۷۵۴	-۲۱,٦۷	۲۵۷	۰,۰۰	-۱,۰۱۷	-۱,۱۰۹	-۰,۹۲۵
افزایش هزینه‌های زندگی	۲,۹۱	۰,۷۸۴	-۲,۱۴	۲۵۷	۰,۰۳	-۰,۱۰۴	-۰,۲۰۱	-۰,۰۰۸
تحولات منفی	۲,۵۰	۰,۵۱۹	-۱۵,۷۸	۲۵۷	۰,۰۰	-۰,۵۱۰	-۰,۵۷۴	-۰,۴۴۷

مقایسه تحولات مثبت و منفی اجتماعی- فرهنگی توسعه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه

همانطور که در جدول ۷ قابل‌مشاهده است، بیشترین تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی ناشی از حضور گردشگران در روستاهای مورد مطالعه، به ترتیب مربوط به روستاهای رادکان، کاهو و دولت‌آباد با میانگین ۳,٦۳، ۳,۵۴ و ۳,۵۳ می‌باشد. همچنین کمترین تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی به ترتیب مربوط به روستای چشمه‌گیلاس و بقمچ با میانگین‌های ۲,۳۲ و ۲,٦۰ می‌باشد که می‌توان علت آن را حجم ورودی گردشگران یا مسافران کمتر به این روستاها نسبت به روستاهای دیگر دانست. از این‌رو، بر اساس نتایج به‌دست‌آمده می‌توان گفت که تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی در روستاهای موردنظر با تعداد گردشگران ورودی دارای رابطهٔ مستقیم است. به‌عبارت‌دیگر با افزایش تعداد گردشگران، تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی در روستاهای موردنظر نیز افزایش پیدا کرده است. نتایج به‌دست‌آمده در «جدول ۸» تأیید کنندهٔ این نکته است. این در حالی است که بیشترین تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی به ترتیب مربوط به روستاهای اخلمد علیا، سفلی و اسجیل، با میانگین ۳,۲۵، ۳,۲۳ و ۲,۷۹ می‌باشد. کمترین تحولات منفی مربوط

به روستای چشمه گیلاس و رادکان با میانگین‌های ۱،۹۵ و ۲،۲٦ می‌باشد. در این رابطه می‌توان گفت که روستاهای اخلمد علیا و سفلی به دلیل حجم انبوه گردشگران ورودی و نوع گردشگری غالب در این روستاها که طبیعت‌گردی می‌باشد، اثرات منفی بیشتری را نسبت به روستاهای دیگر متحمل شده‌اند. در رابطه با روستای چشمه‌گیلاس می‌توان گفت ازآنجاکه در سال‌های اخیر آب چشمه معروف این روستا که از دوران قدیم سالانه گردشگران زیادی را به این روستا جذب می‌کرد رو به خشکی می‌رود و حجم ورودی گردشگران به این روستا بسیار کم شده است. از این‌رو، به دلیل اینکه حجم گردشگران ورودی به آنجا بسیار کمتر از روستاهای دیگر است، هم از مضرات گردشگری کمترین آسیب را دیده و هم از فواید گردشگری کمترین بهره را برده است. در اینجا می‌توان به این نکته اشاره‌کرده که هرچه تعداد گردشگران بیشتر باشد، تحولات مثبت و منفی ناشی از آن در جامعه محلی بیشتر است و بالعکس. نتایج به‌دست‌آمده در «جدول ۸» که به بررسی میزان رابطه و همبستگی بین تعداد گردشگران و میانگین تحولات مثبت و منفی گردشگری پرداخته است مبین و تأیید کنندهٔ این نکته است که بین تعداد گردشگران با تحولات مثبت و منفی گردشگری در روستاهای مورد مطالعه رابطه مستقیم با شدت قوی وجود دارد. بااین‌حال ازآنجایی‌که نوع گردشگری غالب در روستای رادکان، گردشگری فرهنگی است و اغلب فرهنگیان و دانشگاهیان جهت بازدید از آثار تاریخی- فرهنگی این روستا به آنجا مراجعه می‌کنند، باوجود گردشگران بسیار، تحولات منفی کمتری ازلحاظ اجتماعی-فرهنگی در این روستا به وجود آمده است. درنهایت می‌توان گفت که نوع گردشگری و هدف گردشگران جهت بازدید از مناطق مقصد، می‌تواند بر میزان اثرات مثبت و منفی ناشی از آن مؤثر باشد.

جدول ۷: مقایسه میانگین تحولات مثبت و منفی اجتماعی-فرهنگی در روستاهای مورد مطالعه (مأخذ: نگارندگان)

نام روستا	میانگین تعداد گردشگر (نفر در سال)	میانگین تحولات مثبت	میانگین تحولات منفی
آبقد	۵۰۰۰۰	۳،۰٦	۲،۵۹
دولت‌آباد	۷۰۰۰۰	۳،۵۳	۲،۵۷
اسجیل	۵۵۰۰۰	۲،۸۹	۲،۷۹
فریزی	٤۵۰۰۰	۲،۸۸	۲،٤٤
اخلمد سفلی	۹۰۰۰۰	۳،۱۰	۳،۲۳
اخلمد علیا	۹۰۰۰۰	۳،۱۷	۳،۲۵
بقمچ	۲۰۰۰۰	۲،٦۰	۲،۲۹
کاهو	٦۰۰۰۰	۳،۵٤	۲،۵۲
رادکان	۸۰۰۰۰	۳،٦۳	۲،۲٦
کلاته پایه	٤۰۰۰۰	۲،۷	۲،۵۱
چشمه گیلاس	۳۰۰۰۰	۲،۳۲	۱،۹۵

بررسی رابطه توسعه گردشگری با تحولات اجتماعی-فرهنگی

جهت بررسی رابطه توسعه گردشگری با تحولات اجتماعی-فرهنگی با توجه به نرمال بودن متغیرها، از همبستگی پیرسون استفاده شده است. در این آزمون جهت بررسی همبستگی، رابطه بین تعداد گردشگران ورودی با روستاهای مورد مطالعه در هرسال با تحولات مثبت و منفی اجتماعی-فرهنگی سنجیده شده است. در این آزمون، فرضیه صفر بیانگر عدم وجود رابطه خطی بین متغیر تعداد گردشگران با تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی و فرضیه یک بیانگر وجود رابطه بین متغیرها می‌باشد؛ از این‌رو اگر سطح معناداری آزمون کمتر از ۰،۰۵ باشد می‌توان فرضیه صفر را رد کرد و وجود رابطهٔ معنادار بین دو متغیر را پذیرفت. با توجه به جدول ۸، سطح معناداری به‌دست‌آمده برای تمامی شاخص‌های به‌جز شاخص کاهش روابط خانوادگی (با میزان معاناداری ۰،۲۲)، کمتر از ۰،۰۵ است که به معنای این است که تمام شاخص‌های تحولات مثبت و منفی اجتماعی-فرهنگی به‌جز

شاخص «کاهش روابط خانوادگی»، دارای رابطهٔ معنادار با تعداد گردشگران ورودی هستند و قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارند. با توجه به جدول مذکور، تحولات مثبت با آماره ۰,۷۴۱ دارای رابطه مستقیم با شدت قوی می‌باشد. شاخص توجه به آداب و رسوم محلی با آماره پیرسون ۰,۵۷۵ دارای رابطه مستقیم با شدت متوسط است. شاخص‌های افزایش پیوستگی فرهنگی، کاهش مهاجرت، افزایش مشارکت اجتماعی، افزایش حضور زنان در جامعه، توسعه تسهیلات و امکانات اجتماعی- فرهنگی دارای رابطه مستقیم با شدت قوی هستند و شاخص‌های انسجام اجتماعی، افزایش آگاهی، بهبود وضعیت زندگی مردم محلی و شناخته‌تر شدن روستا دارای رابطهٔ مستقیم با شدت خیلی قوی می‌باشند. در بین شاخص‌های تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی، بیشترین میزان شدت همبستگی متعلق به شاخص افزایش آگاهی با آماره ۰,۹۴۰ و کمترین میزان متعلق به شاخص توجه به آداب و رسوم محلی با آماره ۰,۵۷۵ می‌باشد. همچنین تحولات منفی با آماره ۰,۷۲۲ دارای رابطه مستقیم با شدت قوی می‌باشد. شاخص ناهنجاری‌های اجتماعی با آماره پیرسون ۰,۵۷۵ دارای رابطه مستقیم با شدت متوسط است. شاخص‌های افزایش هزینه‌های زندگی، تغییر باورهای مذهبی، تغییر زبان و گویش، تغییر پوشش محلی دارای رابطه مستقیم با شدت قوی هستند و شاخص‌های تهاجم فرهنگی، نمایشی شدن و کالایی شدن دارای رابطهٔ مستقیم با شدت خیلی قوی می‌باشند. در بین شاخص‌های تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی، بیشترین میزان شدت همبستگی متعلق به شاخص کالایی شدن با آماره ۰,۸۴۶ و کمترین میزان متعلق به شاخص ناهنجاری‌های اجتماعی با آمار ۰,۵۵۴ می‌باشد (جدول ۸).

جدول ۸: رابطه بین تعداد گردشگران با تحولات مثبت و منفی اجتماعی-فرهنگی (مأخذ: نگارندگان)

نوع همبستگی		پیرسون										
شاخص‌های مثبت		تحولات مثبت	توجه به رسوم محلی	افزایش پیوستگی فرهنگی	کاهش مهاجرت	انسجام اجتماعی	افزایش مشارکت اجتماعی	افزایش آگاهی	افزایش حضور زنان در جامعه	بهبود وضعیت زندگی	توسعه تسهیلات و امکانات	شناخته‌تر شدن روستا
تعداد گردشگران	آماره	۰,۷۴۱	۰,۵۷۵	۰,۶۹۶	۰,۶۶۶	۰,۸۲۷	۰,۶۰۰	۰,۹۴۰	۰,۷۷۳	۰,۸۶۱	۰,۷۴۶	۰,۸۳۸
	معناداری	۰,۰۱	۰,۰۵	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۳	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰
شاخص‌های منفی		تحولات منفی	تهاجم فرهنگی	نمایشی شدن	کالایی شدن	ناهنجاری اجتماعی	تغییر پوشش	تغییر زبان	تغییر باورهای مذهب	کاهش روابط خانوادگی	افزایش هزینه‌های زندگی	
تعداد گردشگران	آماره	۰,۷۲۲	۰,۸۱۱	۰,۸۲۹	۰,۸۴۶	۰,۵۵۴	۰,۶۹۱	۰,۶۸۶	۰,۷۸۷	۰,۳۷۷	۰,۶۹۳	
	معناداری	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۵	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۲۲	۰,۰۱	

بررسی اثر توسعه گردشگری بر تحولات اجتماعی- فرهنگی

جهت بررسی اثر توسعه گردشگری (متغیر مستقل) بر تحولات اجتماعی-فرهنگی (متغیر وابسته) از رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. رگرسیون خطی ساده، یک ابزار آماری است که در آن به بررسی رابطه یک متغیر مستقل و یک متغیر وابسته پرداخته می‌شود. رگرسیون دارای مفروضاتی است که عبارت‌اند از: ۱. متغیر مستقل و وابسته باید فاصله‌ای یا نسبی باشند، ۲. رابطه بین متغیر مستقل و وابسته خطی باشد، ۳. مشاهدات باید مستقل باشند، ٤. شروط مقادیر باقی‌مانده فراهم باشد (متغیرها نرمال باشند، هم بسته نباشند، واریانس برابر داشته باشند) (گودرزی، ۱۳۸۸: ۳۲۲). بنابراین با توجه به متغیرهای تحقیق که نرمال بوده و سایر شرایط و ضوابط رگرسیون را دارا می‌باشند، می‌توان به بررسی اثرات توسعه گردشگری بر تحولات اجتماعی-فرهنگی با استفاده از رگرسیون خطی پرداخت.

بررسی اثر توسعه گردشگری بر تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی

برای بررسی اثر توسعه گردشگری بر تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی از رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. با توجه به نتایج جدول ۹، مقدار همبستگی بین متغیر توسعه گردشگری با تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی برابر با ۰٫۷۴۱ می‌باشد که همبستگی آن از نوع مستقیم با شدت قوی می‌باشد. مقدار ضریب تعیین تعدیل‌شده برابر با ۰٫۴۹۸ می‌باشد که بیانگر این است که ۴۹٫۸ درصد از تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی تحت تأثیر حضور گردشگران در روستاهای مورد مطالعه بوده است و مابقی این تغییرات (۵۰٫۲ درصد) تحت تأثیر عوامل دیگر است. همچنین خطای استاندارد برآورد ۰٫۳۲ می‌باشد که هر چه مقدار آن کوچک‌تر باشد قدرت پیش‌بینی بیشتر و ضریب همبستگی قوی‌تر است.

جدول ۹: مقدار همبستگی، ضریب تعیین تعدیل‌شده و خطای استاندارد برآورد (مأخذ: نگارندگان)

مقدار همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعدیل‌شده	خطای استاندارد برآورد
۰٫۷٤۱	۰٫۵٤۹	۰٫٤۹۸	۰٫۲۸

همان‌طور که در جدول ۱۰ قابل‌مشاهده است، مقدار رگرسیون در این مدل برابر است با ۰٫۸۷۱ و مقدار باقی‌مانده برابر با ۰٫۷۱۶ می‌باشد که با توجه به این‌که مقدار رگرسیون از مقدار مجذورات باقی‌مانده بیشتر است، نشان دهندهٔ قدرت بالای مدل در تبیین تغییرات متغیر وابسته می‌باشد. در این مدل مقدار F برابر است با ۱۰٫۹۴ و میزان معناداری آن‌هم برابر با ۰٫۰۰ می‌باشد که کوچک‌تر از ۰٫۰۵ بوده و معنادار است و متغیر مستقل به‌خوبی قادر است تغییرات متغیر وابسته را تبیین کند؛ بنابراین فرضیه صفر آزمون مبنی بر عدم معناداری و تأثیر مدل رگرسیون با اطمینان ۰٫۹۹ درصد رد می‌شود و فرضیه تحقیق مبنی بر تأثیر متغیر مستقل بر وابسته تأیید می‌شود.

جدول ۱۰: مجموع مربعات، درجه آزادی، میانگین مربعات و سطح معناداری رگرسیون (مأخذ: نگارندگان)

	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
رگرسیون	۰٫۸۷۱	۱	۸۷۱	۱۰٫۹٤	۰٫۰۰
باقی‌مانده	۰٫۷۱۶	۹	۰٫۰۸۰		
مجموع	۱٫۵۸۷	۱۰			

با توجه به آنچه در جدول ۱۱ مشاهده می‌شود، ضریب بتا ۰٫۷٤۱ می‌باشد که نشان می‌دهد نقش متغیر مستقل (تعداد گردشگران ورودی) در پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته (تحولات مثبت اجتماعی- فرهنگی) زیاد است. همچنین با توجه به مقدار آماره تی جدول که بزرگ‌تر از ۲٫۳۳ و میزان معناداری که کوچک‌تر از ۰٫۰۵ است، ثابت می‌شود که متغیر موردنظر (تعداد گردشگران ورودی) تأثیر آماری معناداری در تبیین تغییرات متغیر وابسته (تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی) داشته است.

جدول ۱۱: ضریب رگرسیون استاندارد نشده و استاندارد شده، آماره تی و سطح معناداری رگرسیون (مأخذ: نگارندگان)

	ضریب رگرسیون استاندارد نشده	ضریب رگرسیون استاندارد شده (بتا)	آماره تی	میزان معناداری
ضریب ثابت	۲,۲۹		۹,۸۰	۰,۰۰
تعداد گردشگران ورودی	۱,۲۶	۰,۷٤۱	۳,۳۰	۰,۰۰

بررسی اثر توسعه گردشگری بر تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی

برای بررسی اثر توسعه گردشگری بر تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی از رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. با توجه به نتایج جدول (۱۲)، مقدار همبستگی بین متغیر توسعه گردشگری با تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی برابر با ۰,۸۰۵ می‌باشد که همبستگی آن از نوع مستقیم با شدت خیلی قوی می‌باشد. مقدار ضریب تعیین تعدیل‌شده برابر با ۰,٦۱۳ می‌باشد که بیانگر این است که ٤٦,۹ درصد از تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی تحت تأثیر حضور گردشگران در روستاهای مورد مطالعه بوده است و مابقی این تغییرات تحت تأثیر عوامل دیگر است. همچنین خطای استاندارد برآورد ۰,۲۸ می‌باشد که هر چه مقدار آن کوچک‌تر باشد قدرت پیش‌بینی بیشتر و ضریب همبستگی قوی‌تر است.

جدول ۱۲: مقدار همبستگی، ضریب تعیین تعدیل‌شده و خطای استاندارد برآورد (مأخذ: نگارندگان)

مقدار همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعدیل‌شده	خطای استاندارد برآورد
۰,۷۲۲	۰,٥۲۲	۰,٤٦,۹	۰,۲۸

همان‌طور که در جدول ۱۳ قابل‌مشاهده است، مقدار رگرسیون در این مدل برابر است با ۰,۷۹۷ و مقدار باقی‌مانده برابر با ۰,۷۳۰ می‌باشد که با توجه به این‌که مقدار رگرسیون از مقدار مجذورات باقی‌مانده بیشتر است، نشان‌دهندهٔ قدرت بالای مدل در تبیین تغییرات متغیر وابسته است. در این مدل مقدار F برابر است با ۹,۸۱ و میزان معناداری آن‌هم برابر با ۰,۰۱ می‌باشد که کوچک‌تر از ۰,۰٥ بوده و معنادار است و متغیر مستقل به‌خوبی قادر است تغییرات متغیر وابسته را تبیین کند؛ بنابراین فرضیه صفر آزمون مبنی بر عدم معناداری و تأثیر مدل رگرسیون با اطمینان ۰,۹۹ درصد رد می‌شود و فرضیه تحقیق مبنی بر تأثیر متغیر مستقل بر وابسته تأیید می‌شود.

جدول ۱۳: مجموع مربعات، درجه آزادی، میانگین مربعات و سطح معناداری رگرسیون (مأخذ: نگارندگان)

	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
رگرسیون	۰,۷۹۷	۱	۰,۷۹۷	۹,۸۱	۰,۰۱
باقی‌مانده	۰,۷۳۰	۹	۰,۰۸۱		
مجموع	۲,۳٤	۱۰			

با توجه به آنچه در جدول ۱۴ مشاهده می‌شود، ضریب بتا ۰,۷۲۲ می‌باشد که نشان می‌دهد نقش متغیر مستقل (تعداد گردشگران ورودی) در پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته (تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی) زیاد است. همچنین با توجه به مقدار آماره تی جدول که بزرگ‌تر از ۲,۳۳ و میزان معناداری که کوچک‌تر از ۰,۰٥ است، ثابت می‌شود که متغیر موردنظر (تعداد گردشگران ورودی) تأثیر آماری معناداری در تبیین تغییرات متغیر وابسته (تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی) داشته است.

جدول ۱۴: ضریب رگرسیون استاندارد نشده و استاندارد شده، آماره تی و سطح معناداری رگرسیون (مأخذ: نگارندگان)

	ضریب رگرسیون استاندارد نشده	ضریب رگرسیون استاندارد شده (بتا)	آماره تی	میزان معناداری
ضریب ثابت	۱,۸۹		۷,۹۸	۰,۰۰
تعداد گردشگران ورودی	۱,۲۰	۰,۷۲۲	۳,۱۳	۰,۰۱

نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر و همزمان با توسعهٔ گردشگری در نواحی روستایی، مطالعهٔ تأثیر و عملکرد گردشگری روستایی، حوزه‌ای غنی از تحقیقات بین‌رشته‌ای را فراهم آورده است که غالباً در مقام راهکاری برای رفع آسیب‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی، آن را تأیید و یا به چالش کشیده‌اند. توسعهٔ گردشگری در نواحی روستایی می‌تواند عملکردهای مختلفی ایفا کند که ازجمله می‌توان به نقش آن در تحولات اجتماعی-فرهنگی محل ظهور این فعالیت اشاره نمود. تحولات اجتماعی-فرهنگی گردشگری شیوه‌هایی هستند که در آن، گردشگری تغییراتی را در نظام‌های ارزشی، رفتار افراد، روابط گروهی، سبک و شیوهٔ زندگی جمعی، مراسم سنتی و سازمان‌های اجتماعی ایجاد می‌کند. شهرستان چناران با برخورداری از جاذبه‌های فراوان طبیعی و تاریخی، سالانه پذیرای گردشگران بسیاری است که این مسئله می‌تواند بر فرهنگ و اجتماع مردم جامعه میزبان تأثیرگذار باشد. این پژوهش به بررسی تحولات اجتماعی-فرهنگی روستاهای گردشگرپذیر در این شهرستان پرداخت که با توجه به بررسی‌های انجام‌شده به نتایج زیر می‌توان اشاره کرد: بررسی‌ها نشان داد که تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی با میانگین ۳,۱۱ و انحراف معیار ۰,۶۰ در منطقه مورد مطالعه در حد متوسط به بالا قرار دارد در این بین بیشترین میانگین با ۳,۶۰ متعلق به مؤلفه شناخته‌تر شدن روستا و کمترین میانگین با ۲,۸۵ به مؤلفه افزایش مشارکت اجتماعی تعلق دارد. همچنین بیشترین تحولات مثبت اجتماعی-فرهنگی ناشی از حضور گردشگران مربوط به روستای رادکان با میانگین ۳,۶۳ می‌باشد. بعد از آن روستاهای کاهو با ۳,۵۴ و دولت‌آباد با ۳,۵۳، بیشترین میانگین را دارند. همچنین کمترین تحولات مثبت نیز مربوط به روستاهای چشمه‌گیلاس با میانگین ۲,۳۲ و بقمچ با میانگین ۲,۶۰ می‌باشد. در این رابطه می‌توان گفت ازآنجایی‌که روستاهای رادکان، کاهو و دولت‌آباد پذیرای گردشگران زیادی هستند، از تحولات مثبت آن بهره بیشتری برده‌اند و روستاهای چشمه‌گیلاس و بقمچ باوجود پتانسیل‌های بالا، از تعداد گردشگران کمی برخوردارند و تحولات مثبت کمتری در این مناطق اتفاق افتاده است. همچنین وضعیت تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی با میانگین ۲,۵۰ و انحراف معیار ۰,۵۲ در منطقه مورد مطالعه در حد متوسط به پایین قرار دارد و نشان‌دهندهٔ این است که توسعه گردشگری تأثیرات منفی کمی بر جامعه محلی داشته است. در این میان، بیشترین میانگین با ۲,۹۱ متعلق به مؤلفه افزایش هزینه‌های زندگی و بعد از آن مؤلفه تغییر زبان و گویش محلی با میانگین ۲,۸۰ و کمترین میانگین با ۱,۹۹ مربوط به مؤلفه کاهش ارتباطات خانوادگی می‌باشد. در واقع می‌توان نتیجه گرفت که توسعه گردشگری بر افزایش هزینه‌های زندگی مردم محلی و تغییر زبان و لهجهٔ محلی آنان بیشترین تأثیر را در منطقه مورد مطالعه داشته است و حضور گردشگران نتوانسته است روابط خانوادگی جامعه محلی را تحت تأثیر خود قرار دهد و بنیان خانواده را متزلزل سازد. همچنین بیشترین تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی ناشی از حضور گردشگران مربوط به روستاهای اخلمد علیا و سفلی با میانگین ۳,۲۵ و ۳,۲۳ می‌باشد و کمترین تحولات نیز مربوط به روستاهای چشمه‌گیلاس و رادکان با میانگین ۱,۹۵ و ۲,۲۶ می‌باشد. در این رابطه هم می‌توان اذعان داشت که حجم زیاد گردشگران ورودی به روستاهای اخلمد علیا و سفلی به جهت طبیعت‌گردی، می‌تواند تحولات منفی بیشتری را در این روستاها به وجود آورد و در مقابل در روستای چشمه‌گیلاس به دلیل حجم کم گردشگران ورودی، تحولات منفی کمتری نیز اتفاق افتاده است. در راستا می‌توان نتیجه گرفت که بین تحولات اجتماعی-فرهنگی و تعداد گردشگران رابطه مستقیم وجود

دارد، به‌طوری‌که با افزایش حجم گردشگران ورودی به روستاها، تحولات مثبت و منفی نیز افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین از آنجایی که نوع گردشگری غالب در روستای رادکان، گردشگری فرهنگی است و اغلب فرهنگیان و دانشگاهیان جهت بازدید از آثار تاریخی-فرهنگی این روستا به آنجا مراجعه می‌کنند، باوجود گردشگران بسیار، تحولات منفی کمتری ازلحاظ اجتماعی-فرهنگی در این روستا به وجود آمده است. درنهایت می‌توان عنوان کرد که نوع گردشگری و هدف گردشگران جهت بازدید از مناطق مقصد، می‌تواند بر میزان اثرات مثبت و منفی ناشی از آن مؤثر باشد. در ادامه با توجه به نرمال بودن متغیرها و شاخص‌های تحقیق، جهت بررسی بیشتر شاخص‌ها و آزمون فرضیه‌های تحقیق، از آزمون‌های پارامتریک استفاده شد. در ابتدا جهت بررسی مؤلفه‌های تحولات مثبت و منفی اجتماعی-فرهنگی ناشی از توسعه گردشگری از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده گردید. در بررسی مؤلفه‌های تحولات مثبت، تمامی مؤلفه‌ها معنادار بودند. تنها مؤلفه‌های افزایش مبادلات و پیوستگی فرهنگی، کاهش مهاجرت، انسجام اجتماعی، افزایش آگاهی و شناخته‌تر شدن روستا دارای میانگین بالاتر از ۳ و آماره‌ی تی مثبت هستند و این مؤلفه‌ها در وضعیت مناسبی قرار دارند. همچنین در بررسی تحولات منفی نتایج نشان داد که تمامی مؤلفه‌ها معنادار و دارای میانگین کمتر از ۳ و آماره تی منفی می‌باشند. این بدان معنی است که تحولات منفی اجتماعی-فرهنگی کمی در منطقه مورد مطالعه اتفاق افتاده است. در بررسی رابطه توسعه گردشگری با تحولات اجتماعی-فرهنگی نتایج نشان می‌دهد که بین توسعه گردشگری با تمامی مؤلفه‌های تحولات مثبت و منفی اجتماعی-فرهنگی، به‌جز مؤلفه کاهش ارتباطات خانوادگی، رابطه‌ای مستقیم با شدت‌های متوسط تا بسیار قوی وجود دارد. همچنین بررسی رابطه توسعه گردشگری با تحولات جمعیتی نشان می‌دهد که رابطهٔ معناداری بین آن‌ها وجود ندارد و تنها شاخص افزایش اشتغال افراد بومی ساکن در روستا معنادار شده است. از این‌رو دریافت می‌شود که توسعه گردشگری هنوز نتوانسته است به‌طور چشمگیر منجر به تغییرات بافت جمعیت در روستاهای مورد مطالعه شود.

درنهایت با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از طریق آزمون‌های مختلف می‌توان بیان داشت که در منطقه موردمطالعه، توسعه گردشگری منجر به تحولاتی در اجتماع و فرهنگ مردم محلی شده است که در این رابطه، تحولات مثبت نسبت به تحولات منفی چشمگیرتر بوده است. همچنین بین توسعه گردشگری با تحولات جمعیتی در منطقه مورد مطالعه رابطه‌ای دیده نمی‌شود. نتایج پژوهش حاضر با نتایج برخی از پژوهشگران که در مطالعات خود پیرامون این موضوع به دست آورده‌اند همسو و هماهنگ است که این تحقیقات عبارت‌اند از: باباخانزاده در بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری بر منطقه اورامانات، به این نتایج دست‌یافته است که توسعه گردشگری در توسعه اجتماعی- فرهنگی منطقه تأثیرات مثبتی را به همراه داشته است که از مهم‌ترین اثرات مثبت آن افزایش شناخته‌شدگی و شهرت منطقه، افزایش آگاهی مردم محلی و کاهش مهاجرت روستاییان می‌باشد. یوسفی و شریفی‌تهرانی در تحلیلی بر اثرات اجتماعی-و فرهنگی توسعه گردشگری، مطالعه شهرستان بیرجند، به این نتایج دست‌یافته‌اند که توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه منجر به تقویت اثرات مثبت اجتماعی-فرهنگی شده است، اما بااین‌حال اثرات منفی نیز در پی داشته است. تولایی و شاهدی در ارزیابی آثار دموگرافیک و فرهنگی گردشگری در سرعین اردبیل به این نتایج دست یافتند که توسعه گردشگری در سرعین منجر به رنگ باخت برخی ویژگی‌های فرهنگ بومی در حوزه زبان بومی، پوشش محلی، آداب و رسوم سنتی و به‌موازات آن ارتقاء نحوه آداب و اصول معاشرت، بالا رفتن سطح آگاهی اجتماعی و افزایش روحیه احترام به دیگران شده است.

ازآنجایی‌که توسعه گردشگری در مناطق روستایی هم موجب بروز تحولات مثبت و هم تحولات منفی در زمینه اجتماعی-فرهنگی شده است، از این‌رو در راستای کاهش اثرات منفی آن و افزایش اثرات مثبت و همچنین تقویت گردشگری محلی پیشنهادهایی ارائه گردیده است. ۱. برگزاری جلسات عمومی در روستاهای گردشگرپذیر و معرفی کلی صنعت گردشگری و مزایا و معایب آن برای مردم محلی و همچنین آشنا ساختن آنان به اهمیت فرهنگ محلی. ۲. تشویق

شکل‌گیری سازمان‌های مردم‌نهاد در زمینه‌های فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری و حمایت از آن‌ها. ۳. ارائه آموزش‌های لازم به ساکنین در رابطه با چگونگی برخورد با اثرات منفی توسعه گردشگری و راه‌های کاهش آن در زمینهٔ اجتماعی-فرهنگی. ۴. اولویت‌بخشی به ساکنان و مردم محلی از طریق مشارکت همه‌جانبه برای توسعه گردشگری منطقه. ۵. سهیم‌سازی مردم محلی در تنظیم برنامه‌های توسعه گردشگری و افزایش آگاهی آنان در نحوه برخورد با گردشگران. ٦. تغییر در الگوی جذب گردشگر به شکل جایگزین کردن گردشگری جامعه‌محور.

فهرست منابع

۱. ابراهیمی‌منیق، جعفر، و محمدرضا ایروانی. (۱۳۸۵). «بررسی آثار و پیامدهای فرهنگی و اقتصادی-اجتماعی صنعت توریسم در توسعه اقتصادی». ***مطالعات علوم اجتماعی ایران***. (شماره ۷)، ۱۲۹-۱۰۷.

۲. ادبی‌ممقانی، محمد. خانی، و همکاران. (۱۳۹۳). «ارزیابی اثرات توسعه گردشگری فرهنگ محور در تغییرات اجتماعی-فرهنگی مقاصد روستایی (مطالعه موردی: بخش کن، دهستان سولقان)». ***برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)***. (شماره ۲)، ۷۸-۵۵.

۳. آرایش، محمدباقر، و محمدصادق صبوری. (۱۳۹٤). «شناسایی شاخصه‌های توسعه گردشگری روستایی با نگاهی به گردشگری فرهنگی (مورد مطالعه: روستای حیدرآباد، استان ایلام)». ***فضای گردشگری***. (شماره ١٦)، ١٦٢-١٤١.

۴. ازکیا، مصطفی، و علی ایمانی. (۱۳۹۴). ***توسعهٔ پایدار روستایی***. تهران: اطلاعات.

۵. اکبریان رونیزی، سعید رضا، و سید علی بدری. (۱۳۹٤). «تحلیل درک ذرنفعان از آثار و پیامدهای توسعه گردشگری در نواحی روستایی (نمونه موردی: منطقه لواسانات)». ***جغرافیا و توسعه***. (شماره ۳۸)، ٦٢-٤٧.

٦. امینی، عباس، و همکاران. (۱۳۹٤). «ارزیابی نگرش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در مناطق روستایی». ***مطالعات مدیریت گردشگری***. (شماره ۳۰)، ۱۰٦-۷۷.

۷. امینی، عباس، و زهرا زیدی. (۱۳۹٤). «تأثیرات فرهنگی گردشگری در مناطق روستایی از دید جامعه محلی (مطالعه موردی: روستای ابیانه)». ***تحقیقات جغرافیایی***، (شماره ۲)، ۳۲-۱۳.

۸. انوری، محمود رضا، و همکاران. (۱۳۹۱). «نقش محوری گردشگری روستایی در توسعه نواحی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای ناحیه تفتان، شهرستان خاش)». ***مطالعات جغرافیایی مناطق خشک***. (شماره ۱۰-۹)، ۸٦-٦٧.

۹. ایلخانی، لیلا، و همکاران. (۱۳۹۵). «بررسی تأثیر مدیریت گردشگری در تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر قم». ***مجله مدیریت گردشگری***. (شماره ۴۵)، ۳۲۸-۳۲۱.

۱۰. باباخانزاده، ادریس. (۱۳۹۲). «بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری بر منطقه اورامانات». ***برنامه‌ریزی فضایی***. (شماره ۳)، ١٦٤-١٤٥.

۱۱. پاپلی‌یزدی، محمدحسین، و مهدی سقایی. (۱۳۹۱). ***گردشگری پایدار (ماهیت و مفاهیم)***. تهران: سمت.

۱۲. پورطاهری، مهدی، و همکاران. (۱۳۹۰). «اثرات تغییرات فرهنگی بر الگوی مسکن روستایی (نمونه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان قزوین)». ***فضای جغرافیایی***. (شماره ۳۵)، ۱۳۴-۱۱۵.

۱۳. حسام، مهدی، و حمیدرضا باغیانی. (۱۳۹۷). «سنجش نگرش روستاییان نسبت به تحقق گردشگری روستایی جامعه‌محور (مورد مطالعه: دهستان گوراب پس، شهرستان فومن، استان گیلان)». ***پژوهش‌های روستایی***. (شماره ۱)، ۸۷-۷۲.

۱۴. حسینی‌ابریشمی، لاله. و جابر پارسایی. (۱۳۹۵). «ارزیابی اثرات اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: بخش کوهسرخ کاشمر)». ***چهارمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه‌ریزی، معماری و شهرسازی***. تهران. مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار. موسسه آموزش عالی مهر اروند.

۱۵. حیدری‌ساربان، وکیل. (۱۳۹۵). «مطالعه و تحلیل اثرات توسعه گردشگری بر سبک زندگی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان اردبیل)». ***جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)***. (شماره ٤)، ۸۲-٦۹.

۱۶. حیدری‌ساربان، وکیل، و ابوذر ملکی. (۱۳۹۳). «ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توانمندسازی اجتماعی روستایی (مورد مطالعه: روستای ده‌زیارت، شهرستان بوانات، استان فارس)». ***توسعه روستایی***. (شماره ۲)، ۲۷۹-۲۸۹.

۱۷. رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۷). ***توسعۀ گردشگری روستایی (با رویکرد گردشگری پایدار)***. تهران: دانشگاه تهران.

۱۸. زرافشانی، کیومرث، و همکاران. (۱۳۹۲). «بررسی اثرات توسعه گردشگری در ارتقاء شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی نواحی روستایی (مورد: منطقه گردشگری ریجاب در استان کرمانشاه)». ***اقتصاد فضا و توسعه روستایی***. (شماره ۳)، ۱۳۴-۱۱۹.

۱۹. سجاسی‌قیداری، حمدالله، و همکاران. (۱۳۹۴). «اثرات جهانی‌شدن بر تغییرات سبک زندگی در نواحی روستایی». ***مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم*** انسانی. (شماره ۴)، ۱۸۸-۱۵۳.

۲۰. سقایی، مهدی، و همکاران. (۱۳۹۵). «ارزیابی شکل‌گیری گردشگری اجتماع‌محور در نواحی روستایی استان گلستان». ***انجمن جغرافیای ایران***، (شماره ۴۹)، ۱۱۳-۹۵.

۲۱. صیدایی، سید اسکندر، و شهین رستمی. (۱۳۹۱). «سنجش تأثیرات اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری (نمونه موردی شهر کرمانشاه)». ***برنامه‌ریزی فضایی***. (شماره ۳)، ۱۱۰- ۹۵.

۲۲. ضرابی، اصغر، و صدف اسلامی‌پریخانی. (۱۳۹۰). «سنجش تأثیرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان مشکین‌شهر)». ***پژوهش‌های جغرافیای انسانی***. (شماره ۷۵)، ۵۲-۳۷.

۲۳. ضیایی، محمود، و پونه ترابیان. (۱۳۸۹). «سنجش سطح قابل‌قبول اثرات منفی اجتماعی گردشگران بر جوامع محلی در ایران (مورد مطالعه: سکونتگاه‌های روستایی حوزه‌ی تالاب پریشان)». ***جغرافیا (انجمن جغرافیای ایران)***. (شماره ۲۷)، ۲۲۵-۲۰۵.

۲۴. فاضل، رضا، و حدیثه رمضانی‌فر. (۱۳۹۱). «بررسی رابطۀ توسعۀ گردشگری و تغییرات سبک زندگی در نواحی روستایی (مطالعۀ موردی: ساکنان محلی دهستان دو هزار)». ***برنامه‌ریزی و توسعۀ گردشگری***. (شماره ۳)، ۱۲۹-۱۱۵.

۲۵. قادرمرزی، حامد، و همکاران. (۱۳۹٤). «واکاوی اثرات گردشگری بر توسعه نواحی روستایی (مطالعه موردی: روستای قوری قلعه)». ***اقتصاد فضا و توسعه روستایی***. (شماره ٤)، ۱۲۷-۱۱۱.

۲٦. قدمی، مصطفی، و محمد غلامیان‌بابی. (۱۳۹۳). ***اثرات گردشگری (پیامدها، چارچوب‌ها و سیاست‌ها)***. تهران: مهکامه.

۲۷. قنبری، سیروس، و همکاران. (۱۳۹۲). «بررسی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی از دیدگاه جامعه میزبان (مطالعه موردی: بخش ماهان شهرستان کرمان)». ***آمایش جغرافیایی فضا***. (شماره ۹)، ۴۴-۱۹.

۲۸. گودرزی، سعید. (۱۳۸۸). ***کاربرد آمار در علوم اجتماعی همراه با دستورات SPSS و نحوه تفسیر خروجی‌ها***. تهران: جامعه‌شناسان.

۲۹. محمدی، سعدی، و عبدالمجید احمدی. (۱۳۹٦). «تحلیل پایداری گردشگری در روستای اورامان تخت شهرستان سروآباد». ***اقتصاد فضا و توسعه روستایی***. (شماره ۳)، ۱۰۰-۸۱.

۳۰. معصومی، مسعود. (۱۳۸۸). ***درآمدی بر رویکردها در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری محلی، شهری و منطقه‌ای***. تهران: سمیرا.

۳۱. مهدوی، مسعود، و همکاران. (۱۳۸۷). «اثرات گردشگری بر توسعه‌ی روستایی با نظرسنجی از روستاییان درهٔ کن و سولقان». (شماره ۲)، ٦۰-۳۹.

۳۲. مودودی، مهدی، و همکاران. (۱۳۹٤). «نقش گردشگری در تحولات اقتصادی و اجتماعی روستاهای هدف استان گلستان». ***جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای***. (شماره ۲)، ۲۸-۱.

۳۳. میسون، پیتر. (۱۳۹۰). ***گردشگری اثرات، برنامه‌ریزی و مدیریت***. ترجمه روزبه میرزایی و پونه ترابیان تهران: ترمه.

۳۴. یوسفی، جواد، و محمد شریفی‌تهرانی. (۱۳۹۵). «تحلیلی بر اثرات اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری (مطالعه شهرستان بیرجند)». ***راهبرد توسعه***. (شماره ٤۸)، ۱۵۵-۱۳۷.

International journal of event management research. (vol 1), 66-77.
46. Soteriades, Morios. (2002). "Tourism and environment in rural areas". Available on: www.fund.acbe/prelude.
47. Sroypetch. S. (2016). "The mutual gaze: Host and guest perceptions of socio-cultural impacts of backpacker tourism: A case study of the Yasawa Islands, Fiji". ***Journal of Marine and Island Cultures***. (vol 5), 133-144.
48. Xue. L. (2017). "Tourism development and changing rural identity in China". ***Annals of Tourism Research***. (vol 66), 170- 182.
35. Chiappa, G.D. (2018). "Community-based collaborative tourism planning in islands: A cluster analysis in the context of Costa Smeralda". ***Journal of Destination Marketing & Management***. (vol 8), 41-48.
36. Chuang, Sh. (2013). "Residents' attitudes toward rural tourism in Taiwan: a comparative viewpoint". ***Journal International Journal of Tourism Research***. (vol 2), 152-170.
37. Esmaeil zaei, M. (2013), "The Impact of tourism industry on host community". ***European Journal of Tourism Hospitality and Research*** (vol 1), 12-21.
38. Eusebio, C. (2018). "Place attachment, host–tourist interactions, and residents' attitudes towards tourism development: the case of Boa Vista Island in Cape Verde". ***Journal of sustainable tourism***. (vol 26), 1-20.
39. Kiper, T. (2011). "Enviromental, socio-cultural and economical effects of ecotourism perceived by the local people in the northwestern Turkey: Kiyikoy case". ***Scientific Research and Essays***. (vol 19), 4009- 4020.
40. Lewis, B. James. (1996). "A Case Study of the Process of Tourism Development in RuralCommunities in The State of Indiana". ***Submitted to The Faculty of the University Graduate School Impartial Fulfillment of the Requirements for The Degree of Doctoral of Philosophy in The School of Health, Physical Education, and Recreation***. Indiana University; Indiana University; http://proquest.umi.com.
41. López-Guzmán, L. (2011). "Community-Based Tourism in developing countries: a case study". ***An international multidisciplinary journal of tourism***. (vol 6), 69-84.
42. Macneill, T., & Wozniak, D. (2017). "The economic, social, and environmental impacts of cruise tourism". ***Tourism management***. (vol 66), 387-404.
43. Mason, p. (2003). "***Tourism Impacts, Planning and Management***". Business & Economics.
44. Pizan, A., Milman, A. (1986). "The Social Impacts of Tourism". ***Tourism Recreation Research***. (vol 11), 29-33.
45. Small, K., Edwards, D., Sheridan, L. (2005). "A Flexible framework for evaluating the socio-cultural impacte of a (small) festival".